

שבוע רב

גליון תודשי מתורתו
של הרב עדין
אבן-ישראל שטיינזלץ

***

מנחם אב תשפ"ה

הקדמה

בחודש אב אנו נכנסים אל ימי האבל על חורבן הבית וגלות השכינה, זה זמן שבו אנו מרגישים ביתר שאת את החיסרון, את ההסתר ואת הצורך לתקן. עבורינו, שומעי לקחו של הרב שטיינזלץ, חודש אב הוא החודש שבו חלים גם יום ההולדת וגם יום הפטירה של הרב.

חמש שנים חלפו מאז הסתלק הרב, חמש שנים שבהם רעשה וגעשה הארץ, העולם היהודי הזדעזע מן הקצה אל הקצה, שאלות חדשות/ישנות מנסרות בחללו של עולם ובחללו של הלב, עניינים רבים שהרב עדין עסק בהם, התריע מפניהם וניסה לפעול לתיקונם, הם כעת חלק מתמונת המציאות המוכרת. במובנים רבים, כל מה שניסה הרב לעשות בהיקף הכולל של הדברים קיבל בשנים האחרונות משנה תוקף ודחיפות.

את ה'עניין' של הרב עדין אפשר אולי לחלק לשני פנים, שני פנים שלאמתו של דבר - חד הם. צד אחד הוא הצד הכללי, החזון שאותו ניסה הרב עדין להדביק בו את כל סובביו, חזון התחיה היהודית השלמה, ניסיון עיקש ליצור עולם יהודי וזהות יהודית שיכולה להקיף את העם כולו, לבנות גשרים, לתקן פרצות ולהקים את סוכת דוד, להקים את התורה.

צד אחר שאותו הראה לנו הרב הוא הצד הפרטי, צד העבודה הפנימית, ההתעלות בלימוד התורה, העליה בסולם התפילה, הדבקות, הקשר לקב"ה, ההתבוננות, תיקון המידות והמאמץ לחיות חיים קדושים באמת. הרב ציפה מכולנו לגדול פנימה, הוא ניסה לקשור אותנו אל החלומות והשאיפות של גדולי החסידות באופן שהחלומות הללו ינטעו בנו ויעשו פירות.

שני הפנים הללו, פן אחד הם, שני הצדדים הללו, צד אחד הם, חלום הרב אחד הוא, חלום שמתמשך מלמטה ועד למעלה, מן הפרט אל הכלל ומן הכלל אל הפרט.

בחודש הזה זכרנו של הרב עולה בפנינו ומעצים אצל כולנו את התחושה

שמוכרחים לעשות יותר, מוכרחים לפעול כלפי פנים וכלפי חוץ כדי להחיש את התיקון השלם.

הגיליון שלפניכם הוא אוסף של גחלים לוחשות, מאמרים ושיחות שלדעתנו לוכדות משהו מן התביעה היסודית של הרב ומהחלומות שחלם עלינו ועל אחרים. אנו מקווים שרוח התלמידים ורוח הקוראים ילבו את הגחלים לכדי שלהבת של ממש, להעיר ולעורר את האהבה הישנה ואת החלום הישן לתקן עולם במלכות ש-ד-י בביאת המשיח והגאולה השלמה בקרוב ממש.

המערכת: יאיר שוורצפוקס ואהרן בילט

השתתפו בהכנת הגיליון: נתנאל איתי, עמיחי אמויאל, ויהודית שבתא
להרשמה והצטרפות להפצת הגיליון ולתרומות ניתן לפנות למספר: 054-301-6657

TalmideiHarav@gmail.com

עיצוב גרפי: 'עיצובי שיר' 052-8954475

הגיליון מוקדש לזכות
החתן ר' מנחם מענדל רוטרמן שיחי'
והכלה מרת דבורה חנה ליבא לבית לנדו שתחי'.
שיזכו לבנות בית נאמן בישראל על אדני התורה והחסידות
מתוך שמחה, נחת וטוב לבב.

הגיליון מוקדש לזכר אחינו היקרים:
עמיחי שטיינמץ ז"ל שהסתלק בכ"ט תמוז תשס"ט
ונעם יעקב מאירסון ז"ל שנפל ב"ג אב תשס"ו במלחמת לבנון השניה.

ת.נ.צ.ב.ה

תוכן עניינים

ג' אב - יום ההולדת של הרב

7.....הרחב פיך! - התוועדות יום הולדת.....

נרות להאיר וניצוץ להבעיר - קובץ מאמרים:

15.....שקיעת התרבות היהודית.....

20.....הנאנחים והנאנקים.....

25.....מרכזי עוררות.....

ט' באב ותשעת הימים

30.....'איכה' - רשימה.....

35.....זיכרון ירושלים.....

י"ז אב - יום הפטירה של הרב

38.....יתיר מבחיוהי - מתוך ביאור תניא.....

אהבה יראה ואמונה - לקט מאמרי עבודה

46.....בכל מאודך - ליקוט.....

54.....שיר חדש - קטע מהתוועדות.....

58.....יסוד ההתענגות - מאמר.....

61.....תפילה קודם התפילה.....

ג' אב

יום הולדתו של הרב

אתם יודעים, כשהייתי בן עשרים ושש, רציתי שיהיו מוסדות, בתי ספר, רציתי לבנות ישיבה. איך זה נהיה? לא בגלל חכמה, ולא בגלל גבורה ולא בגלל שום דבר, אלא בגלל עקשנות. אני המשכתי, כמו מה שקוראים לו 'שור לעול', הולך ומושך ישר ישר. תלם תלם תלם. והשור ממשיך ללכת בתלם הזה. כיוון שהתלם שלי לא נגמר, לא שמו לי איזה מחסום, אז אני הולך עוד קילומטר, עוד חמישים קילומטר, עוד חמשת אלפים קילומטר, אני הולך. ישר. ומיישר את השורה וממשיך הלאה ללכת.

רציתי לעשות סמינר למורים. אני חושב שזה חשוב. למה לא עשיתי? מפני שאין לי כסף ואין לי אנשים ואין לי כוח. רציתי לעשות אוניברסיטה. למה לא עשיתי? מפני שאין לי כסף, אין לי אנשים ואין לי כוח. רציתי לעשות משהו שהאנשים יחיו ויוכלו לשנות דברים בחברה הישראלית באופן אמיתי, למה אני לא עושה את זה? מפני שאין לי כוח, אין לי כסף ואין לי אנשים. עדיין יש לי חלומות. ואני מגיע ואתם באים ליום הולדת ומזכירים לי את כל החלומות ועושים לי מרה שחורה. מה אני יכול להגיד? אני מקווה שאני לא מעביר את המרה השחורה לאף אחד. כי מה שאני מנסה להעביר זה לא את המרה השחורה - הייתי לוחץ את היד של מישהו ואומר לו: אפשר להכניס לך חתיכה קטנה של שאור לתוך מערכת הדם שלך? אתה לא צריך לרוץ יחד איתי, אתה תרוץ לבד, אתה תהיה משוגע בעצמך, אתה תעשה את הדברים לבד, אתה תשבור את החיים שלך לבד, אתה תעשה אותם בקטן, בגדול, בפינה זו או בפינה הזו.

הייתי רוצה לכתוב דברים כאלה שאנשים לא יוכלו להניח מהדיים. שאחרי שבן אדם קורא דבר כזה הוא יקום ויצעק. הרבי מקוצק אמר פעם אחת: אתם יודעים מה היה הנס של אליהו בהר הכרמל? לא זה שירדה אש מהשמיים, זה דבר קטן לגבי ה', אלא שבמקום שהאנשים יגידו: ראית את האש? הם אמרו: ה' הוא האלוקים. זה מה שהייתי רוצה לעשות. להדביק את האנשים.

אולי בשנה הבאה, לא אכפת לי אם יהיו אותם אנשים, יותר אנשים, פחות אנשים, אבל אם הייתי יודע שעוד כמה אלפים נדבקו, שעוד כמה אלפים כאלה מתרוצצים כמו שאני מתרוצץ, לפעמים בחכמה, לפעמים בחוסר חכמה, לפעמים בבהירות גדולה, לפעמים בהצלחה מרובה. אם הייתי מגיב לכל הדברים, למפלות, לנפילות, לאכזבות, לצרות, לעניינים, לדברים שלא נעשו כמו שצריך, לדברים שיכולים להיעשות יותר טוב... אם הייתי רגיש לזה - אז מזמן הייתי מת. אם אתם רוצים לתת לי מתנת יום הולדת - תדביק עוד אלף אנשים. ותגיד לי, אני עשיתי שיש עוד אלף אנשים שחולים במחלה הזו. ואז אני אגיד, אה, איזה מתנה טובה.

הרחב פיך!

מתוך התוועדות יום הולדת

של הרב - תשע"ה

החשבון

יום הולדת הוא תמיד יום פרטי והחשבון שצריך לעשות ביום ההולדת הוא חשבון פרטי, חשבון שעוסק בדברים שאינם אובייקטיביים. חשבון הנפש של יום ההולדת הוא החשבון של "מה היה ביכולתי לעשות ומה בפועל עשיתי". זהו לא חשבון של מצוות ועבירות אלא של משהו יותר פשוט: אני, פלוני בן פלוני, היה לי כוח לעשות דברים מסוימים ואני לא עשיתי אותם, הייתי צריך לעשות את הדברים ולא עשיתי אותם. זהו החשבון שעושים ביום הולדת, זה חשבון פרטי לגמרי וכשאני עושה את החשבון הזה ושואל את עצמי אם לפי ערך עשיתי מספיק ואני באמת לא יודע... אולי כשהייתי בן שנתיים ועשו לי יום הולדת הייתי בהרגשה יותר טובה, אני לא זוכר. אבל אני זוכר שמזמן שהגעתי איכשהו לעמוד על דעתי, ביום בהולדת תמיד יש לי הרגשה לא טובה. אני יכול להגיד לקב"ה, אולי תן לי יום הולדת אחר, אולי אני אשפר את מעשיי. אמרתי, זה חשבון מאוד פרטי ובמובן הזה "לב יודע מרת נפשו ובשמחתו לא יתערב זר". יש אנשים

שמגיע אצלם יום ההולדת והם ששים ושמחים. אולי בצדק הם שמחים, אינני יודע, אבל אצלי זה לא כך. וכשאנשים באים ורוצים להשתתף בשמחה, מה אני יכול לעשות? זה לא יהיה נאה לגרש את כולם בפרט כשהם רוצים לשמוח בשמחתי, אז זה יפה שהם עושים את זה

בשנה הזו אני רוצה גם להוסיף משהו ולעשות מעין סוג קטן של סעודת הודאה. היה לי ניתוח קשה, וחתכו אותי אולי קצת יותר מהמידה הראויה... אבל בכל אופן יש בזה עניין של סעודת הודאה. קודם כל בעצם זה שבן אדם יוצא חי מניתוח כזה. אבל מעבר לזה, יש ההודאה על זה שמצאו את הנגע בזמן. לפני כמה חדשים לא ידעתי ולא עלתה על דעתי, שום דבר לא כאב לי, שום דבר לא הציק לי, היה רק איזה רופא שהתעקש לבדוק למרות שהמומחים אמרו שאין כלום, בזכותו התגלה העניין. אז אני צריך לעשות סעודת הודאה על כל העניין. וכעת, אם מישהו רק יכול להביא לי את אחת מהגמרות שלי... אני רוצה לעשות איזה סיום קטן כדי להצדיק את החגיגה הזו בתשעת הימים.

להיכנס כשפותחים

פעם לפני הרבה שנים, כשהיו לי בעיות בריאותיות אחרות, פגשתי את אחד החסידים הדגולים, הוא ראה אותי, אני החזקתי מעמד כמה שיכולתי, אבל עדיין הייתי חלוש. הוא א לי שהוא שמע מהרבי

כל הדברים האלה
שאני רוצה וחושב
שצריך לעשות - בזה
אני רוצה להדביק
אנשים אחרים. יש
הרבה דברים שצריכים
להיעשות ואמורים
להיעשות, אז אני פוגש
את האנשים ואני מדבר
אליהם משום שהייתי
רוצה שזה יקרה, שזה
ילך הלאה, שזה ידבק..

הרשב"ל שלכל העברות יש כפרה, חוץ מהדברים שאדם לא עשה מחמת מחלה או מחמת חולשה. לזה אין כפרה. מדוע?

מצד אחד, אי אפשר להלקות אותו, ומצד שני, איזו כפרה יש על העניין הזה? אז כמובן שאפשר להשתדל שבן אדם יהיה בריא וחזק כאחד הגויים האגדתיים, אבל זה עדיין לא עושה כפרה. הכפרה הזו היא לא כפרה גמורה.

ביום הולדת אני יושב ותוהה לעצמי, היו שנים רבות מאוד שהייתי נמצא בין כל מיני אנשים מכל מיני הסוגים. ודבר אחד ידעתי - שאני אחד הצעירים. היו תמיד אנשים מבוגרים ממני שהיו נמצאים בסביבה, אז אני הייתי אחד הצעירים. היו לזה חסרונות אבל היו לזה הרבה מעלות. עכשיו, עברו הרבה שנים, לא עשיתי שום דבר גדול בשביל העניין הזה. ועכשיו, אני חושש שאני כאן אחד המבוגרים ולא אחד הצעירים. השנים האלה, שאני חושב עליהן, הן מאוד מציקות. אני מצטער הרבה יותר על דברים טובים שלא עשיתי, מאשר על דברים שעשיתי. היו הרבה דברים טובים שלא עשיתי. למה? מכל מיני סיבות. לפעמים פשוט בגלל שחכייתי. אני עכשיו אומר לכולם: תשמעו עצה גדולה שאני יכול להגיד לכם מתוך ניסיון: כשפותחים לבן אדם איזה פתח בעולם - צריך להיכנס. יש כל מיני פתחים. פתחים לבן אדם פתחים כאלה וכאלה והוא צריך להיכנס. קרה שגם לי פתחו איזה פתחים, מסוגים שונים, ובאותה שעה שפתחו לי פתח, היה פתח פתוח, הדלת נפתחה, ואני חשבת: זה לא מספיק שהדלת נפתחה, אני לא הייתי מהאנשים שנכנסים ובוקעים, עושים פרצות לדלתות געולות. אבל אני חכייתי

האחרים, אז בלילה לפני הניתוח מציעים להם שמה בבית החולים לקחת משהו להירגע. אני כשלעצמי הולך לישון בלי זה ואני ישן טוב וכשמעירים אותי בבוקר אני קם לניתוח. אמרתי להם שם: כל זה תלוי בבוס, אם הוא רוצה אותי למעלה הוא ייקח אותי למעלה, או למטה, לאיזה כיוון שהוא רוצה. הוא רוצה אותי פה, אני אהיה פה.

צריכים לגדול

בכל אופן, העובדה שאני יושב ומדבר בפניכם, ולא תמיד אני בטוח שזה מביא הרבה תועלת, אבל זה ניסיון בכל זאת לעשות משהו. למה אני עושה את זה? מפני שאני יודע שאיני יכול לעשות ולבנות עולם שלם. ובעצם כל מה שאני לא יכול לעשות, אז אני מדבר לאנשים אחרים. ואני מנסה, אני מנסה להיות מה שקוראים לזה, מדבק. זאת אומרת, את כל הדברים האלה שאני רוצה וחושב שצריך לעשות - בזה אני רוצה להדביק אנשים אחרים. יש הרבה דברים שצריכים להיעשות ואמורים להיעשות, אז אני פוגש את האנשים שנמצאים פה וגם אנשים אחרים ואני מדבר אליהם משום שהייתי רוצה שזה יקרה, שזה ילך הלאה, שזה ידבק הלאה, שזה ימשיך הלאה. זאת אומרת, שכל מה שאני לא יכול לעשות לבדי - יעשה על ידי אנשים אחרים. אז אני באיזה מידה משכפל את עצמי. לא בשלימות, כי יש פה אנשים שיהיו יותר חכמים, יש אנשים שיהיו יותר עובדים, יש אנשים שיהיו יותר חרוצים, יש אנשים

שיעשו כמו שעושים לחתן תורה או לחתן בראשית, שאומרים יעמוד יעמוד יעמוד, שלוש פעמים. אז חिकיתי שיקראו לי שלוש פעמים. אמרו לי פעם אחת, הנה הדלת פתוחה לך, תעמוד, הנה, תיכנס. אז חיקיתי שיקראו לי עוד פעם ולפעמים הפעם השנייה לא באה ובטח שהפעם השלישית לא באה. אז הדלת נסגרה לה בשקט וגמר העניין.

אז יש דברים כאלה שהיו בעולם, שבעצם היה משהו שהיה צריך להיעשות ולא עשיתי אותו. היו זמנים שהייתי צריך לצעוק ולא צעקתי, היו דברים שהייתי צריך להתאמץ יותר ולא התאמצתי, היו דברים שהיו צריכים לבנות אותם ולא לחשוש מכל מיני שרצים ושקצים, אבל אני רציתי שיפתחו לי דלת ככה ברחבות, זה לא עניין של כבוד, אלא פשוט הרגשה טובה שעכשיו באמת מתכוונים לזה. שיפתחו דלת ואני עכשיו נכנס. זה לא שלא עשיתי שום דבר, עשיתי כל מיני ניסיונות, כמות המזכרים שכתבתי בכל מיני רעיונות שאנשים ביקשו ממני וגם שלא ביקשו ממני, כל מיני הצעות שלא כולן היו רעות. אז יש המזכרים שכתבתי ושאיני מתאר לעצמי שהם הלכו מהמקבל ישר לתוך פח האשפה. לא עשיתי מספיק, אני לא מתחרט על הדברים שעשיתי או על הנדרים שנדרתי, אני מתחרט על זה שהם לא נעשו כדבעי. אני מבחינתי עדיין מתכוון לעוד איזה מאה וארבעים שנה, אם אני אוכל לחיות ככה אז מה טוב. תראו, כשאני הלכתי לניתוח וגם לניתוחים

שיודעים לרוץ יותר טוב ממני, יש אנשים שיכולים להיות בחברה יותר טוב. כל אחד, כל אחד והמעלות שלו. ואני מנסה כמה שאני יכול לעזור להם. אני לא חושב שאי פעם היה אכפת לי שמישהו הולך וגדל ועושה, אדרבה שילך ויגדל ויפעל. גם לא אכפת לי מי ישב בראש. אמרתי פעם שהסיבה שיש אנשים שלא מצפים למשיח היא בגלל שכשיבוא המשיח, אז ייתנו את המקום הראוי לכל אחד. יכול להיות שיהיה מישהו כזה שבמקום להיות ראש הישיבה הגדול, רבן של ישראל, יושיבו אותו בשורה שלישית בצד שמאל, אז הוא לא רוצה שיבוא המשיח. הוא אומר: שהמשיח יבוא אחריי ואז בינתיים אני יכול לשבת בראש ולהיות ראש. אני יכול לומר לכם שמבחינתי: אם ביאת המשיח תלויה בזה, שיושיבו אותי באיזה פינה לשבת וללקט עשבים - זה בסדר גמור. לא אכפת לי. להפך, הייתי ממש רוצה שכולם יגדלו. וכשאני אומר כולם, זה לא רק מצד זה שזה עצה טובה. אלא מצד זה שאני חושב שכן אדם צריך לגדול ושיש חובה לבן אדם לגדול. לא משנה אם הוא צעיר או זקן. בין שהוא קטן או גדול - כל אחד צריך לגדול, ולגדול כמה שרק אפשר. ואם מישהו לא גדל בכל המידה שלו, אז אני לפעמים מנסה לדקור אותו ב'מלמד הבקר' עד שיזוז ויגדל. אני אשמח אם מישהו יהיה למדן ששמו הולך מסוף העולם ועד סופו, שיהיה מישהו שיהיה מנהיג גדול, יהיה מישהו שיהיה ראש אלפי ישראל, אדרבה ואדרבה. מה שאני כן רוצה, זה להיות קצת מדבק.

אני מדבר אליכם, כל אחד, קטנים כגדולים ואני מקווה שמשהו ידבק בכם מהדחף הזה. אנחנו אומרים ש"ימי חיך" זה העולם הזה ו"כל ימי חיך" להביא לימות המשיח. העניין הזה של להביא לימות המשיח בסופו של דבר מתמצה בשאלה מאוד פשוטה: האם אני קידמתי קצת את העניין הזה? האם עשיתי משהו? האם ניקיתי מרצפת אחת כדי שהמשיח יוכל לבוא, כדי שתהיה לו דרך יותר טובה? או שישבתי והתגרדתי.

זה לא מספיק

תראו, כולם נחמדים פה, כולם יפים, כולם מתוקים ובגלל כל זה אני קצת חושש, מה קורה עם זה הלאה? ממרום שנותי או מתחתית שנותיי אני יושב ותוהה האם עשיתי מספיק? האם עשיתי איזה דרך, חצי דרך, עשרה סנטימטר. מה שאני מדבר לאחרים זה אותו דבר, אני יודע אפשר לעשות כל מיני דברים טובים, יש אמרה שאמור חסידים על מה שחז"ל דרשו על הפסוק 'עושה צדקה בכל עת' זה שמפרנס אשתו ובניו. לאנשים אחרים אני לא תמיד נותן כסף, אבל אם אני מפרנס אשתי ובניי אז אני עושה צדקה בכל עת. זה נורא יפה, שהוא עושה צדקה כל עת. אז חסיד אחד העיר על זה שזה מה שכתוב על אהרן הכהן "אל יבוא בכל עת אל הקודש". זה אותו ה"בכל עת" של מי שמפרנס אשתו ובניו. כלומר, הוא עושה צדקה בכל עת אבל אל הקודש הוא לא מגיע. זה יפה מאוד, שאני עושה

הזה נתעורר ונעשה ברייה חדשה, אז אתה בראת אדם... אנחנו מסתובבים בתוך העולם ולא תמיד אנחנו יודעים את הערך של מה שאנחנו עושים. ועם כל זאת, מתוך השנים שעברו, בן אדם מרגיש שהוא לא עושה מספיק. מה זה מספיק? מספיק זה שהדבר הולך מסוף העולם ועד סופו, זה נקרא מספיק. שכל העולם מהדהד. עכשיו, אם בן אדם לא עושה מספיק אז זה לא מספיק.

השאור שבה

תראו, מה אני יכול לעשות? גם אם נוסף כך וכך שנים, אלא אם כן יצמחו לי קרני הוד, שגם זה לא ברור אם זה יועיל, שהרי גם למשה רבנו זה לא הועיל. תראו, משה רבינו יכול היה להוריד מן ולדבר עם הסלע ועוד כל מיני דברים ואחרי כל זה כשישראל חוטאים בשיטים עם בנות מדיין - משה ואלעזר יושבים ובוכים. למה הם בוכים? הרי משה רבנו לא בוכה אף פעם, לא בחטא העגל ולא בחטא המרגלים וגם לא בעוד הרבה הזדמנויות אז למה כאן הוא בוכה? לדעתי בפשטות, כל הזמן שהוא התעסק עם היהודים, אז הוא אמר: אלה היהודים שאני הוצאתי ממצרים, הם היו כולם אנשים מהגלות, הם היו אנשים שלא קיבלו שום חינוך, לא קיבלו שום הכשרה, ולכן אם הם חוטאים ועושים דברים כאלה וכאלה, זה טבעי, הם אנשים לא מחונכים. עכשיו בא דור חדש שזה הדור שמיועד להיכנס לארץ. הדור הזה הם כולם חניכים של משה רבנו. ואז

צדקה בכל עת, ואני מפרנס אשתי ובניי וזה נחמד מאוד מצדי, זו מעלה גדולה, אני אקבל על זה פרס בשמיים, אבל אל הקודש להיכנס זה לא מספיק, צריך לעשות עוד משהו, על זה אני מדבר.

תראו, אני לא יכול להגיד שאנשים לא עושים דברים, אנשים עושים כל מיני דברים, אני יודע שלא לנו השיפוט. לפעמים נדמה לבן אדם שהוא עשה דבר גדול, וזה לא העלה ולא הוריד, לא למעלה ולא למטה, אפילו לא כמצליף. ויש דברים שאדם עושה שלא בכוונה, לפעמים יוצא שאומרים לבן אדם דבר בדרך אגב, וזה משנה לו את החיים. אז יכול להיות שיש אנשים שיכולים לעשות חשבון של עצמם, אבל צריך לזכור שלא את הכול אני יודע, אני לא באמת יודע את ההשפעה של מעשי. הקב"ה בנה את העולם עם מבוכים ומעגלים ואנחנו לא יודעים את הדרך. אנחנו לא תמיד יודעים איפה הדברים הטובים ואיפה הדברים הרעים. במשל של חז"ל הם מתארים שהקב"ה לא אומר לנו על איזה עץ מקבלים שכר גדול ועל איזה עץ מקבלים שכר קטן, כי אחרת אנשים היו עוסקים רק בעצים המובחרים בשביל לקבל יותר, אז לא מספרים לנו מהם העצים המובחרים. אני מתאר לעצמי שיבוא פלוני לבית דין של מעלה, אז יגידו לו: טוב, אתה למדת והתפללת ועשית מצוות והיית עוד כל מיני דברים, וכל זה הם שולי דברים. אבל יום אחד אמרת איזה דבר למישהו, יכול להיות שצעקת עליו, ומכוח זה האיש

שהנוסח של המימרה הזו בירושלמי הוא: "שהשאור שבה מחזירה למוטב". זה הבדל רק באות אחת, אם זה 'המאור שבה' או 'השאור שבה'. הרעיון של 'השאור שבה' הוא שבתורה צריך להיות איזה פלפל, איזה שאור, איזה חמץ. אז הפירוש הוא: אתם תשבו ותלמדו תורה,

**יש פה הרבה אנשים
עם ילדים קטנים, הם
בוודאי יודעים איך
ההורה אומר לילד
קטן: תפתח פה גדול,
שיהיה אפשר להאכיל
אותך. זה מה שאומר
הקב"ה: תפתחו פה
גדול, תבקשו בקשות
גדולות, למה לבקש
בקשות קטנות? היד ה'
תקצר?**

אתם לא תחשבו על הקב"ה, אתם תהיו דוסים, אתם תהיו בחורי ישיבות, אבל אתם תלמדו תורה ובתורה יש איזה

הוא רואה שהחניכים שלו, התלמידים שלו, האהובים שלו, מה שקורה איתם. כשמגיע הסיפור הזה של בנות מדיין אז כל זה פתאום מתפרק. אז הוא בוכה: ארבעים שנה עבדתי, ומתברר שזה לא הגיע עמוק מספיק. אנשים נשארו בדיוק אותו הדבר, לא היה צריך משהו נורא ואיום, הייתה קצת התרופפות ופתאום כך וכך אלפי אנשים הולכים וחוטאים. אז הם בוכים על העניין הזה, מה קרה לכל החינוך שהשקענו. אני השקעתי, חינכתי אותם ארבעים שנה, ארבעים שנה הם היו בטישים של משה רבנו, ארבעים שנה של חינוך אינטנסיבי אצל משה רבנו בלי השפעות זרות, בלי רדיו, בלי טלוויזיה, בלי אינטרנט, יושבים רק הם בעצמם, ועכשיו, פותחים להם איזה פתח, לא כל כך גדול, ופתאום כל החינוך והלימוד והדבקות זולגים ונעלמים. משה לא ידע מה יהיה הסוף של זה, לכן הוא יושב ובוכה.

לכן אני אומר: השאלה היא כמה נשאר, כמה דברים מחזיקים מעמד. אני מסתכל עליכם, עברו שנים, ובעזרת ה' בשנה הבאה נשב יחד, ועוד שנה ועוד שנה, ועוד פעם ניפגש... הייתי רוצה לדעת שלפחות נכנס אצלכם משהו, שיש משהו אמיתי שהצלחתי להכניס לכם. אמרתי לכם כמה פעמים על הנוסח הזה שיש בחז"ל: הלוואי אותי עזבו ותורתי שמרו שהמאור שבה מחזירה למוטב. זה עניין גדול. אפילו אם תשכחו את הקב"ה תישארו עם מאור התורה. אמרתי לכם

לעשות מה שמוטל עלינו. ואם ירצה ה'. אפשר שאפילו בשנה הזו ממש תהיה אחרית שנה טובה מראשיתה. כל אחד יש לו דברים שחסרים לו, אז שהקב"ה ימלא משאלות לבנו לטובה. זו הבקשה הכי טובה, שימלא משאלות לבנו לטובה. יש פסוק, שאחרי הרבה שנים שמתי לב אליו, למרות שאני אומר אותו כל יום בתפילה: "אנוכי ה' אלוקיך המעלך מארץ מצרים, הרחב פיך ואמלאהו". מה אומר הקב"ה? אני ה' אלוקיך המעלך מארץ מצרים, אז אתה יודע שאני כל יכול - אז הרחב פיך ואמלאהו... יש פה הרבה אנשים עם ילדים קטנים, הם בוודאי יודעים איך ההורה אומר לילד קטן: תפתח פה גדול, שיהיה אפשר להאכיל אותך. זה מה שאומר הקב"ה: תפתחו פה גדול, תבקשו בקשות גדולות, למה לבקש בקשות קטנות? היד ה' תקצר? כמו שכתוב בתהלים שהקב"ה אומר למלך המשיח: שאל ממני ואתנה גויים נחלתך ואחוזתך אפסי ארץ. שאל ממני. אתה רק צריך להגיד, אני רוצה לתת אבל אתה צריך לפתוח פה, ואם תפתח תהיה נתינה בלי גבול, לא יספיק לך כדור הארץ? אז יתנו לך את הירח, וגם את מאדים, וגם את פלוטו, את כולם אתה תקבל. לחיים! לחיים טובים ולשלום!

שאור והשאור הזה יגרום לכם לתסוס וככה תחזרו לקב"ה. אז אני בסך הכל בא לתת לכם מתנה - קצת שאור. תארו לעצמכם שיש לבן אדם איזו חתיכה של שאור, הוא מנסה לישון, מנסה לאכול, מנסה לעשות דברים אחרים ופתאום השאור שבה מתחיל לזמזם לו בבטן. אז מה שאני מנסה להוריש לכם, בשנה הזאת, בשנה הבאה, בעוד חמש שנים, להוריש לכם איזה כמות של שאור. שאור לא צריך להיות כל כך גדול, שאור יכול להיות קטן, העיקר שישב בתוך הבטן.

אז אם ירצה ה' נראה אתכם בשנה הבאה, כל אחד מכם עם איזה קרן הוד קטנה, או עם מנה קטנה של שאור שתופח. הייתי רוצה להיות האיש הזה ששם קצת שאור ומנסה לחלק אותו. אני רוצה שנראה אתכם בשנה הבאה, כל אחד יותר מאיר. שפעם אחת אני אוכל לשבת ולהגיד: תראו, כל החדר מלא אור

הרחב פיך

אז שיהיה באמת לחיים טובים, אנחנו אמנם כבר נמצאים בסוף שנה, היו שפירשו את הביטוי "אחרי ארי ולא אחרי אישה" שיותר טוב לעשות תשובה אחרי ארי, אריה הוא המזל חודש אב, ולא אחרי אישה - לא אחרי מזל בתולה שזה חודש אלול. אנחנו עכשיו בהתחלת חודש של הארי, אם ירצה ה' אחר כך יבוא מזל אחר, אבל בינתיים אנחנו צריכים לנסות

נרות להאיר וניצוץ להבעיר

קובץ מאמרים

כל אותם האנשים שיצאו מארץ מצרים וששייכים לצבאות ה', הם האנשים שיצאו על מנת להלחם את מלחמות ה', ללכת ולהקים את דברי התורה הזאת. איפה? בכל העולם! אם יש עוד עולמות - אז אנחנו נלך גם הלאה, אם יש בריות באלפא קנטאורי אז אנחנו נגיע לשם, ואם יש בריות בכוכב הלכת שאולי יש ליד נוגה אנחנו נלך גם לשם... בינתיים, אנחנו צריכים להתעסק בכדור הארץ, ועוד קודם לזה, אנחנו צריכים להתעסק באזור שלנו, במקום שלנו ובמדינה שלנו.

זה לא מוטל על 'ההם', 'האחרים', 'האנשים ההם', 'היהודים ההם', 'הצדיקים אשר בארץ המה' - אלא על אלה שנמצאים איתנו. וזה הנוסח של משה רבנו שעדיין עומד וקיים תמיד: "אתנו אנחנו אלה פה היום" (דברים ה,ג) - זו בחירה של מילים כדי שאף אחד לא יתחיל לחשוב שמדברים עם מישהו אחר, שמדברים לשכנה שלו, שמדברים לרבי שלו, שמדברים למישהו שהוא משוכני עפר.

"אתנו אנחנו אלה פה היום כולנו חיים". אנחנו לא מדברים עכשיו על המתים, לא מדברים על הצדיקים, אלא מדברים על האנשים האלה שיושבים ומתגרדים כעת, "היום, כולנו חיים", עם הבעיות שלנו, עם הצרות שלנו, עם העניינים שלנו ועם העקמומיות שלנו - ועכשיו.

"ה' אלוקינו כרת עמנו ברית בחורב. לא את אבותינו כרת ה' את הברית הזאת, כי אתנו אנחנו אלה פה היום כלנו חיים". בלי שתהיה שום אפשרות לעקוף את זה. הפנייה היא אלינו - 'אתנו אנחנו אלה פה היום'.

(התוועדות ג' תמוז במקור חיים, תשס"א)

שקיעת התרבות היהודית

הארץ, כ"ט אלול תשל"א

כוללים. בכל מקום שיש בו תרבות חיה יש ממילא צורות של יחוד שהמחזיקים בתרבות זו מזדהים אתן, אף כי לאחרים הן נראות זרות או משונות. מושג כגון יום מנוחה או מוסר מיני קיים בהרבה תרבויות אבל הצורות המיוחדות שהוא מקבל הן בעלות משמעות רק לבניה של אותה תרבות. ויש להוסיף: בכל מקום היו מורדים שאינם מבצעים הלכה למעשה את המוסכמות של חברתם, אבל גם המורדים וגם יוצאי הדופן מבינים ומרגישים את הזרם הכולל של התרבות שלהם.

מן הבחינות הללו התרבות היהודית הולכת ונעלמת ממדינת ישראל. אין כאן הכוונה לקיום מצוות הלכה למעשה דווקא אלא לדבר יסודי מזה- להבנת אורח החיים ומושגי היסוד של היהדות (גם אם אין מקיימים אותם). "שבת" הוא מושג מסוים שאיננו רק "יום מנוחה" סתם. "יהודי" הוא מהות מורכבת ומיוחדת שאינה רק "בן ללאום פלוגי" וכו'. הרגשת **הזרות** כלפי מבנה הערכים הייחודיים של התרבות היהודית הוא תוצאה של שקיעתה כגורם יסודי בחיי מדינת ישראל.

יש התנגשות גוברת והולכת בין השרידים של תרבות ישראל הפזורים עדיין בחיינו (מכוחם של חוקי "כפייה" או מכוחה של הוראת התנ"ך בבתי הספר או בגלל זכרונות ילדות) ובין החיים הממשיים של צבור גדל והולך בישראל, שאינו רק רגיש לבעיה אלא גם שולט באמצעי התקשורת ההמוניים כדי לבטא אותה. השאלה הנשאלת במאות צורות, בין כתיבה כלפי מוסדות מחוקקים ובין כדרישה פנימית היא מעיקרה מאותו סוג עצמו: יום מנוחה שבועי - ניחא, אך מדוע צריך יום המנוחה להיות כזה שבו אסור לנסוע לטייל או לעבוד בגינה? חוקי נישואין - אולי, אך מדוע חוקים של כהונה ושל יבום? בתי תפילה למעוניינים בתפילה - הכל חפצים ביקרם, אך מפני מה חייבים הם להיות דווקא כבתי הכנסת הללו? בין שטענות אלה באות בשם חרות הפרט, ובין שהן טוענות כנגד הצורות הקפואות והמאובנות של מסורת שלא למדה להתפתח, הצד השווה שבהן הוא בהזדהות ברורה עם התרבות המערבית הכוללת ובראיית העולם דרך ה"משקפיים" של אותה תרבות. ברור כי כל תרבות מיוחדת שהיא (בכל מקום ותקופה) משמעה מתן צורות מיוחדות מאד (וזרות - לזרים) של עקרונות

ההכרה הפתאומית כי הישראלי שגדל וחונך בארץ יש לו כה מעט תרבות יהודית עד שאין היא ניכרת למעשה. הניסיון הזה לא יכול להצליח - הוא התחיל באיחור של שלושים שנה, כמותו של לימוד זה היתה קטנה מלעשות רושם ממשי, וכל מהלכה של החברה הישראלית כבר פעל נגדו.

כספר החתום

מחנך ותיק בתנועה הקיבוצית כותב על התקיימותה של האמרה "עתידה תורה שתשתכח מישראל" לפחות בתנועה הקיבוצית (מ. אייל ב"שדמות"). אלא שדבר זה נכון לא רק לגבי התנועה הקיבוצית אלא לגבי הציבור הישראלי בכללו. לרוב בני העם בישראל אין כיום כמעט כל אפשרות טכנית (מבחינת ידיעות מוקדמות והכנה לכך) לגשת אל רוב רובם של מקורות היהדות. למעשה כל היצירה הבתר מקראית (ולאמיתו של דבר גם חלקים גדולים מן היצירה המקראית עצמה, באותם מחלקיה שאינם נלמדים בבתי הספר) היא כספר החתום בפני אדם ממוצע בישראל. מלבד למומחים שמלאכתם בכך, כל התרבות היהודית מאז חתימת המקרא היא פשוט בלתי קיימת. ויש להדגיש: אין מדובר כאן באנשים בלתי משכילים, אשר מקביליהם בארצות אחרות אף הם אינם בקיאים בכל מכמניה של תרבותם. רובם של אנשי התרבות בישראל: סופרים ומחנכים, אנשי מדע והוגי דעות

יש להדגיש: שקיעה זו של התרבות היהודית, אף כי אפשר להראות על זרמי המשמעות המבשרים תהליך זה עוד לפני שנים מרובות לא נעשו בעיקרם מתוך תודעה ברורה. להפך, דומה כי בלבם של מכוני מדינת ישראל וקודמיהם היה רעיון (שלעתים בוטא בדרכים עמומות) כי התרבות היהודית תוכל תמיד להתקיים כל עוד יהיו יהודים במספר מספיק לשם כך. ההנחה שבשתיקה הייתה כי "יהודי נשאר יהודי" גם אם לא יקבל כל חנוך יהודי מיוחד, או אם תרבותו היהודית מקוצצת ומסורסת. האמונה המיסטית הזו ב"נשמה היהודית" היתה כמעט מקבילה להנחה של "כבני כושיים אתם לי בית ישראל" במובן שכשם שכושי אינו נזקק לחנוך מיוחד כדי להיות כושי, אף יהודי אינו נזקק לחנוך וללימוד כדי להיות יהודי - הוא ישאר "בעל נשמה יהודית" בכל מקרה. הרבה מנקודות היסוד של החנוך בארץ הועמדו מתחילה על יצירת שווי משקל ידוע בין האלמנט היהודי-מסורתי (שהיה בהכרתם של המחנכים חזק ומשמעותי מעין כמוהו) ובין "יפיפותו של יפת". רק לאחר מעשה הוברר (לתמהונם של רבים וטובים) כי אפשר אמנם ליצור דמות שהיא מעין דמותו של בן תרבות המערב (בשינויים קלים שעוד ידובר בהם) אך הסגולות של היהודי המקורי לא תהיינה לה. הכנסת לימוד ה"תודעה יהודית ישראלית" לתכנית הלמודים הייתה אחת התוצאות של

בין אלה שיש להם זיקה ושאין להם זיקה ליהדות. הוכחה מעניינת לכך היא היחס האמביוולנטי של דור הוותיקים לגבי בעיה זו. דור זה שאיננו ירא-שמים יותר מן הדור הצעיר (אדורבא, מבחינה עיונית טהורה גדל דור זה באווירה והשקפת עולם הרבה יותר "אפיקורסית") גישתו למושגים כמו "שבת" או "יהודי" שונה, כתוצאה מחינוך או משהייה בתוך תרבות יהודית, קיימת בדור זה פשוט הבנה לגבי העובדה שבתרבות היהודית (שהם רוצים לשמור על קשר כלשהו עמה) יש גישות שונות למושגים רבים, שיש יחוד לדבר כגון שבת או כגון "יהודי". וגם מי שאינו מקבל על עצמו את כל המתחייב מחיים אלה עדיין מבין את הקשרים, העקרונות וההשלכות של גישה זו. אלא שבני דור אחר שהוא מבחינת תרבותו מנוכר לגמרי מהיהדות ויש לו תרבות שונה אינו יכול להבין ולקבל מתחילה את כל השונות של מושגיה של התרבות היהודית. השקפת העולם שלו עשויה להיות (אף כי לא להקרא כך) נוצרית-ליברלית או אנגלית דמוקרטית ואין לה יחס לתרבות אחרת או הבנה להיותה של התרבות היהודית בראש וראשונה "אחרת".

התיוונות

התהליך הזה של היווצרות דור שאין לו קשר עם התרבות היהודית אלא עם תרבות אחרת איננו יחידאי בהיסטוריה שלנו. יש כמה מקבילות היסטוריות

אינם מסוגלים להגיע למגע רציני עם התרבות היהודית. במדה שנוצר קשר כלשהו הריהו דרך אנתולוגיות ותרגומים לועזיים. וכיון שמעצבי הדמות של הציבור בישראל משוללים תרבות יהודית אין להתפלא שתלמידיהם ושומעי לקחם בכל הדרגות אין להם כמובן כל יחס אליה. ודאי, תרבות אין משמעה רק יכולת של קריאה ולימוד בספרים. תרבות, ובפרט תרבות יהודית היא תרבות של חיים, תרבות שמתחילה בשפעת פרטי פרטים קטנים בכל תחומי ההווה וגומרת בפתגמים עממיים ובהעוויות פנים. מבחינה זו גם הבורים ועמי הארץ ברוב הקהילות בגולה (במזרח אירופה או בארצות המזרח) היו ספוגים בתרבות הזו, אפילו הזרעון שלהם בכל מקום היה מלא בציצים ופרחים מכוחה של תרבות החיים שלהם. משכילה של מדינת ישראל (ויתכן שיש להם תרבות אנגלית או צרפתית גבוהה) הם מבחינת התרבות היהודית פחותים בהרבה מעמי הארץ שלפניהם משום שלהם חסרה הן התרבות האינטלקטואלית והן רישומיה של תרבות זו בחיים. עצם המושגים על הדת היהודית באים מתוך תרגום רוחני של מושגים דומים על דתות אחרות, ההתייחסויות לבעיותיה של התרבות היהודית היא מתוך כלי שני - כפי שעושים זאת כל שאר הגויים. סימפטום לדברים אלה יכולה לשמש זעקת "הכפיה הדתית". קיומו של גל רגשות שכזה ומערכת הנימוקים שלו מבוססים בעיקרם על אותו פער הקיים לא בין מאמינים ובלתי מאמינים כי אם

(אפילו בארץ ישראל) לתהליכים דומים לאלה. הידוע והנחקר ביותר בהם הוא מה שנקרא בשם התיונות. אכן, אחד הפרדוקסים במציאות חיינו הוא כי החשמונאים וכן לפנייהם הנביאים, אשר היו מבטאיו של הזרם המתבדל, שומר היחוד והזרות העצמית הם שנעשו גבוריה של האומה הישראלית. בעוד שהמתיונים או נביאי הבעל, אשר הקדימו את משכילי וראשי תרבותה של מדינת ישראל בהשתלבותם בתרבות הכללית (תרבות ה"מערב" היונית, תרבות המזרח הקדום הכנענית) הם שנדונים בחינת בוגדים. אלא שהמעין בפרדוקס הזה ימצא כי תשתית חיה של מדינת ישראל יונקת מסתירה פנימית עמוקה בנושא זה עצמו. מכל מקום דוגמתה של ההתיונות יפה כוחה לשמש להבנת ההתרחשויות של ימינו. נקודה יסודית משותפת אחת היא שאז כמו עתה אין כאן מעשה שלם של המרת תרבות בתרבות מושלמת אחרת. כשם שאז לא הומרה תורת משה בתורה אפלטון ואריסטו כי אם בהלניזם - ואריאנט קלוש, המוני ומסורס של תרבות יון, כן גם עתה אין ממירים את התלמוד בקנט או את המחזור בשקספיר. ההמרה היא מטפוס הרבה יותר וולגרי; הרוחניות והאידיאליים של הוליבוד, תלבושת השנה שלפני האחרונה מפריס, תרגום גרוע של הרומן הפורנוגרפי האחרון וכיוצא באלה. ברור שיש כאן מקום להבחנות בין אנשים שונים, בין אלה שבאמת אבדו את תרבותם היהודית אבל החליפו אותה בתרבות המערב, ובין האחרים - והם הרוב המכריע - שניטלה מהם תרבותם

שלהם ולא נותרו בידם אלא קליפות ריקות קליפתה הריקה של תרבות היהדות שנשארה דבוקה פה ושם, וקליטתה של התרבות העולמית הכוללת שאלה מנסים להזדחל את תוכה.

רמה זו של פסבדו-תרבות איננה מיוחדת רק לעמים שאבדו את תרבותם שלהם והמירוה במודע או שלא במודע באחרת, היא קיימת גם בעמים בעלי תרבות אשר בתוך התהליכים הגדולים של תקשורת המונית בקנה מידה עצום, בתוך תרבות ה"פרסומת וסוכן המכירות", ובתוך התסבוכת הטכנולוגית הנותנת ל"אדם הקטן" מראית עין של שלטון עצמי בלי לתת לו את הכלים של שליטה אף על ישותו הקטנה שלו - כל אלה הם מפניה של תרבות חדשה הכובשת אל העולם כולו. מה שמתחולל במדינת ישראל הריהו - כמוהו כהתיונות של העבר הרחוק - בפשטות תהליך של התבוללות בקנה מידה גדול. התבוללות, בין שהיא נעשית בחוץ לארץ או בארץ יש לה דרכים קבועות ומסוימות בהם היא פועלת. הצעד הראשון הוא: הערצתו של ה"אחר" שבחוץ, הצעד השני - ביזוי של מה שיש ל"אני" מבפנים. ולאחר מכן - הסקת המסקנה: החיקוי, ההתדמות, הביטול העצמי - עד שאין עוד תוכן לכל מחיצה מבדילה, שהרי משני צידיה קיימים אותם תנאים עצמם.

תחיה לתרבות היהודית

עובדה בדוקה היא שאומה יכולה להתבולל בין עמים אחרים גם כשהיא על אדמתה. הצד המיוחד שלה בחיי מדינת ישראל הוא כאמור בפרדוקס שנוצר בין טעם קיומה של המדינה ובין התפוררותה של התרבות היהודית בה. צידוק הקיום הפנימי של מדינת ישראל הוא בהיותה מרכז התחיה הלאומית של עם ישראל. הציונות בעבר ושליחי המדינה בהווה נלחמים בכל תוקף בהתבוללותם של יהודים בגולה, בין שהיא נכפית או נדרשת על ידי השלטונות, ובין כשהיא נעשית מרצון. ומן הצד השני מדינת ישראל עצמה נעשית מרכז של התבוללות (לעת עתה רק התבוללות תרבותית) מתן תודעה לאומית לאדם יהודי העומד

לשקוע בתוך הזרם הכללי של המכונה תרבות המערב, הוצאתו מארצו והבאתו למדינת ישראל על מנת לזכות באותה התבוללות עצמה באיחור של כמה שנים ובסיוע תרגום עברי היא יותר מאשר מעשה של זרות - היא דבר שאין לו כל הצדקה פנימית.

עדיין מצויים אנשים רבים מאד בארץ החולמים עוד על כך שמדינת היהודים תהא גם מדינה יהודית. רבים מהם אינם יותר "דתיים" מעמיתיהם שאינם מעורים עוד בתרבות היהודית, ואף הם אינם מצפים לישועה מן המפלגות או הממסד הדתי. לפי הנתונים הקיימים מבטאים אלה תרבות שנוצחה והורחקה אך קיימת עוד לפחות אפשרות כי לפני שיעשו הצעדים האחרונים תהא עוד תחיה לתרבות היהודית אפילו בארץ ישראל.

הנאנחים והנאנקים

מאמר מ'רשפים', כסלו תשכ"א

ויאמר ה' אליו: עבור בתוך העיר, בתוך ירושלים

והתוית תו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים

על כל התועבות הנעשות בתוכה (יחזקאל ט, ד)

כת הנאנחים והנאנקים

תמיד היו כאלה. תמיד היו אותם אנשים שהיו נאנחים בסתר או בגלוי על חטאיו ופגעיו של הדור, שעם היותם מעורים בו וחלק ממנו, היה לבם מתמרמר על הליקויים והחסרונות של הדור בו הם שרויים. אולם, אותם נאנקים ונאנחים אשר בדורם היו בודדים ויחידים, נעשו בדורנו רב-יתר מזה - הם יותר מאשר אך מספר אנשים מבודדים החיים עם הצבור וכואבים יותר מכולם את כאביו, כעת הם כמעט כת שלמה; כת זו אמנם איננה מלוכדת, ואנשיה אינם גמנים על חבורה אחת או על מסגרת אחת, אבל כולם מאוחדים באותה הרגשה ובאותה ידיעה של המצב שאיננו מושלם, שהוא רחוק מלהיות מושלם בדורנו. כל אלה, משתדלים ככל שהם יכולים ומנסים לתקן את המצב.

תמיד היו קיימים בין הזקנים טיפוסים כאלה שהיו מבכים את חסרונותיו של הדור החדש, הצעיר, הפרוץ, שאיננו מנומס, שאיננו אידאליסטי מספיק, שאיננו דתי מספיק וכיוצא בו. אך מעולם לא נעשה כדבר הזה, שהכל - גם טובי הצעירים וגם טובי הזקנים - יסכימו בצורה כה כוללת וכוללנית, על מגרעותיו של הדור. חיים אנו עתה בתקופה ובאווירה, שכמעט כל אדם הגון מתריע כנגדה ומעיר על חסרונותיה וליקוייה, ומספרם של אלה המתריעים ושל אלה הנאנחים עדיין בסתר, גדל והולך.

עם כל זאת, לא נראה כלל כאילו אותם נאנחים ומתריעים פועלים באנחתם והתרעתם משהו ממש. כל האנחות, על כל צורות הביטוי שלהן - בכתב ובע"פ, בפרוזה ובשירה, במחקרים מדויקים ובבלטריסטיקה - כל צורות הביטוי הללו אינן עושות כל רושם נראה לעין. הדור ממשיך ללכת בשלו, בדרכו שלו, על אף כל אלה הנאנחים והנאנקים.

והרי דבר זה, מבחינות רבות, הינו תמוה ביותר: מדוע אין ביכולתם של אנשים כה רבים וטובים, להשפיע השפעה ממשית על בני דורם, על תלמידיהם וחניכיהם, על קרוביהם ורעיהם, אשר בתחומים רבים אחרים הלכו והולכים אחריהם, אך אינם נוטים לקבל או להיות מושפעים מן האנחה ומן הכאב על קלקולו של הדור?

שאלה זו נשאלת בודאי אף על ידי המתריעים עצמם, אך בלבם מצויה ללא ספק ההכרה שדבריהם כאילו נזרים לרוח ללא כל רושם ותועלת, והם מנסים לתלות את הקולר בגורמים שונים, חיצוניים ופנימיים. בלי ספק מכירים ומרגישים רבים מהם כי האשמה מקורה סוף סוף בהם עצמם, באותם המוכיחים והמייסרים - שאינם שלמים במשהו.

אולם, תוהים הם כל אלה: מה בעצם פגום בנו? מה חסר בתוך אותם דברים, דברי הכיבושין והזעם, דברי ה"חזון" הנלהב שאנו משפיעים? מה יש בהם המקשה את עוקצם, הנוטל מהם את ה"דווקאיות", העושה אותם לצורות ריקניות, לפראזות גרידא שאינן פועלות?

ואם שואלים פעם את אחד מאלה שצריכים להיות מושפעים מכל דברי התוכחה והאנחות בסתר ובגלוי, משום מה אין הדברים עושים עליו רושם, יקשה עלינו מאוד לקבל תשובה מספקת. אולם, גם כל אחד מאלה יעיר וידגיש משהו באותו כיוון - הוא יעיר כי כל אותם הדברים אינם נראים משום מה כפועלים באמת, כיוצאים באמת מעומק לבו של האדם, כבאים באמת מתוכו, הדברים הללו אינם עושים רושם של דברים היוצאים מן הלב, הם נשמעים רק כאמרות ריקניות.

אולם מדוע? הלא יודעים אנו ומכירים אנו את האנשים הללו, יודעים אנו את ישראלם. ואנו יודעים בהחלט כמה וכמה מרובים ועצומים הם הכאבים שסובלים אותם האנשים שמסרו את חייהם עבור הרעיון, אנשים אשר לפעמים עושים סטיות, מקריבים אף את גאווה העצמית, ומכריזים על טעותם ועל אף כל זאת אין הדברים פועלים - משום מה.

תוכחה אמיתית - הזדהות עם המוכח

ננסה בכל אופן להבין מה מרגיש ומה חושב אותו האדם החי בימינו ושומע את הדברים הללו? מה גורם בו לאותה הרגשה שהדברים אינם כה עמוקים, שאין אלה אלא מליצות?

לשם כך עלינו לעיין בשאלה: במה תופס אדם את רצינותם של הדברים? במה

מבין הוא ומכיר את ערכם? - הווה אומר: בפעולתם, בהתגשמותם. אם מפקפק השומע בכנותו של האומר או בכנות דבריו, הרי ההוכחה לכנות זו צריכה להיות מעשיו של האומר עצמו. כי אין תוכחה פועלת על השומע, אלא אם כן פועלת היא בתחילה על האומר עצמו. כל תוכחה, כמה שתהיה צודקת כנה ונכונה, אם איננה משפיעה בכל מלא כוחה על זה שאומר אותה, עדיין איננה מסוגלת כל עיקר להשפיע על הזולת.

מפורסמים היו בחסידות החים ר' אלימלך ור' זושא, שהיו מהלכים בגלות ומוכיחים את העם לחזור בתשובה, ומיוחדת היתה דרך ההוכחה שלהם. כשהיו רואים פגם וחסרון באדם, לא היו אומרים לו זאת, אלא אחד מהם היה מתוודה על חטאיו שלו: **אני** חטאתי ופגמתי בחטא זה וזה, והיה מפרט והולך את כל גודל החטא והיה נכון לעשות תשובה בעצמו על חטא זה. אז היו אף דברי התוכחה נוגעים גם לאדם אחר.

טעות תהא לחשוב שהיה זה ענין של משחק או אמצעי תיאטרלי; היתה זו פעולה שהיא פרי הכרה חסידית עמוקה. כבר הבעל שם טוב העיר על כך שהעולם הוא ראי של האדם, וכל מה שהאדם רואה בעולם, אינו רואה אלא את פרצופו עצמו בתוכו. על כן, גם העובדה שאדם רואה דבר חטא בעולם, דבר הפגום בזולתו, חייב הוא לדעת שבאיזו צורה זוהי השתקפות פגם זה מתוך נפשו שלו, וכי עצם ראיית החטא בזולת מראה על קשר בין הפגם לרואהו.

והתוצאה היתה, שראיית הדברים בצורה זו, יצרה את הנימה הכנה והמשכנעת שבתוכחה, היא יצרה את הקשר ואת ההזדהות שבין המוכיח והמוכח. כי תוכחה אמיתית היא זו שבה אין המוכיח מרחיק עצמו מן המוכח, שאיננו אומר "אתם" כי אם "אנחנו": שאיננו מוכיח את האחרים, אלא מוכיח את עצמו, שהוא מוצא בתוך נפשו את שורשי אותו פגם שהוא בא להוכיח עליו לזולת. ואז, מתוך ההרגשה העמוקה של הזדהות המוכיח עם המוכח, מוכן הוא בלב שלם, בכל תומו ותמימותו, לשוב אף הוא בתשובה, יחד עם המוכח, ולתקן אף את דרכו שלו.

מבחן אמיתות הדברים - בהתגשמותם

ומשום כך, אפשר להבין מדוע אין התוכחות הרגילות, אותן אנו שומעים חדשים לבקרים, פועלות כאשר היו צריכות לפעול. אפשר להבין מדוע על אף ההגיון, הצדק והיושר שבתוכחות הללו, אין הם משאירות אחריהן רושם של ממש. בשעה שאדם מאזין לאמרי המוסר הללו, אף כי עלול הוא להסכים עמהן באיזו צורה שהיא, הרי משהו בתוכו, בפנימיות נפשו, בתת-הכרה או בהכרה, מבקש שאותו

אדם המוכיח יזדהה איכשהו עמו, עם המוכח. מצויה בתוכו הרגשה חריפה של תביעה כלפי אותו מוכיח, שהוא עצמו יקיים בפועל ממש, באיזושהי צורה, את אותן משאלות שהוא דורש מן האחרים לקיים.

כאשר נוגעים הדברים באמת למישהו וכאשר נגיעתם בו איננה רק תיאורטית מופשטת בלבד, אלא הרגשה חיובית מחיה, הרגשה שהמוכיח מתכוון לא רק לדבר אותה, לא רק להאנח עליה, כי אם לקיימה ולבצעה בפועל, הרי המבצע הראשון צריך להיות הוא עצמו. כשאנו אומרים "מבצע" אין הכוונה דווקא באופן ובאופי של דוגמא אישית, להראות לאחרים כיצד הוא ממלא את האידאל הנשגב. גם הפגנה זו אינה אלא חזרה מסוימת על אותה ראוותנות של מעשים, ועדיין לא מעשה שבפני עצמו.

ברור אפוא, שמהאדם הנאנח והמרגיש את הכאבים, החולשות והחליים, נתבע הרבה יותר מאשר דוגמא אישית ראוותנית - גם אם אין האנשים יודעים להגדיר את התביעה הזו. הוא נתבע לקיים ככל יכולתו את הדברים שלהם הוא מטיף, עליו לפעול ולעשות בפועל, כמו שהוא פועל ועושה בשאר העניינים והתחומים הקרובים והשייכים אליו.

הטפה נכונה - בהתמסרות מלאה

אותם המטיפים לחלוציות, לשיבה מחדשת של האידיאליזם, כל כמה שהם עצמם הינם עדיין אידיאליסטים (ואף זה איננו מצוי) אנשים אלה טוענים שהתקופה היא אחרת, שהזמן שונה, ושאין טעם להיות אידיאליסט במקום בלתי-אידיאליסטי, אף הם המקיימים בגופם את הצווים האידיאליסטיים אינם מתמסרים להם בכל זאת בשלמות. אין הם דואגים לאחרים; אין הם דואגים להפיץ את הדברים האלה בפועל, בפעולות שביכולתם לעסוק בהן, אין הם דואגים **לקיים** את הדברים, לדאוג מעשית שיהיה להם קיום - הם מסתפקים באנחה בלבד.

וכן גם באותם הדוגלים והשואפים והמדברים של שיבה לדת, על שיבה ליהדות, על ישראל סבא, גם אצלם נשנה אותו מחזה, ולא רק כאלה המדברים על דברים אלה ואינם מקיימים את המצוות בפועל ממש מדובר כאן. גם אותם האנשים המקיימים בעצמם את המצוות, שבעצמם עשו תשובה, אף הם אינם דואגים לא למשפחותיהם, ולא להסקת כל המסקנות מן הדברים, לכל היותר הם צדיקים לעצמם, באופן פרטי: אין הם דואגים לדבר, אינם מתמסרים אליו בכל מאודם.

הם יוצרים אפוא בעצמם את המצב עליהם הם נאנחים. במקום להסיק את כל המסקנות מדברי עצמם, במקום להפעיל את כל כח השפעתם למען ביצוע רעיונותיהם, הם רוצים **שאחרים** יעשו זאת, ובגלל חוסר התמסרות זה, משום שהנאנחים הללו אינם גם מבצעים, הרי נשמעת אנחתם - האמיתית, מעומק הלב - כצביעות בלבד.

הנאנחים והנאנקים אשר בזמנו של יחזקאל נענשו יחד עם כל העם. אנשים אלה נענשו, לפי דברי הגמרא, משום שהיה בידם למחות ולא מיחו. כלומר, היה בידם לפעול בפועל, לדאוג באופן מעשי יותר, לבנות; היה בידם להתכחש לאותה רוח כללית של צביעות שאפפה את כל העם, ולא רק לדבר. אולם הם לא פעלו. לכן, גם עליהם מתווים קו כעל מצחות האנשים הרשעים.

ואולי, גרועים אנשים אלה ופחותים אף מאותם האנשים הרשעים, כי בידם היה לעשות ולא עשו. הם היו הצופים שראו את הבעיה בכל עומק כאבה, ולא הזהירו עליה באופן היחידי הנכון: על ידי התמסרות מלאה לקיום הדברים עליהם הם נאנחים.

מרכזי עוררות רשימה

חיטה או לאיזה אויב בדרך. הנמלה הזו אין לה יכולת לקרוא אחרים לעזרתה, אבל בהיותה קצת יותר ערנית מן האחרות היא תיגש, ותנסה לעשות לבדה את הדבר שצריך להיעשות, ולאחר מכן, בדרך של חיקוי, תבואנה גם נמלים אחרות להשתתף באותה משימה, עד השלמתה. אי אפשר לסמן את הנמלים הללו, ולראות שאכן אלה הן שבמידה רבה מפעילות את הנמלים כולן לעשות דברים. הנמלים הללו אינן נבדלות מאחרות באיזושהי צורה חיצונית, אלא במה שאפשר לקרוא בדרך ההשאלה "אופי מיוחד". והנמלים ה'מעוררות' הללו אין להן תפקיד או סימון חיצוני. עם זאת, עצם פעולתן נותנת להן סוג מסוים של מנהיגות.

בני אדם פועלים ומופעלים גם הם בצורות אחרות. אצל בני אדם יש, בתחומים רבים, היררכיה מסוימת וברורה: שרים, שוטרים וקצינים מכל סוג. אבל מצד אחר מתברר שגם החברה האנושית, בפעולותיה השגורות פחות או יותר, נוהגת בדרך שאיננה שונה לגמרי. אדם שכשל ונפל בדרך, ייתכן שמחמת סקרנות יתאסף סביבו קהל מסוים, אבל יהיו אנשים שיתנו לו יד וירימו אותו. מי

כל מי שמסתכל על נמלים בהתרועעות וביגיעה הבלתי פוסקת שלהן אינו יכול שלא להתרשם מהן, והן שימשו גם לקדמונים סמלים ואולי דוגמאות של חריצות. עם זאת, דווקא משום שיש מספר גדול של נמלים ששוקדות כולן על עבודות מסוימות משותפות, תמיד עלתה התהייה - כיצד פועלת חברת הנמלים וכיצד היא מתנהלת? כבר שלמה המלך מעיר בדבריו על הנמלים ואומר עליהן: "אשר אין לה קצין שוטר ומושל" (משלי וז), - העמלנות של הנמלים, שמכוחה הן עושות קינים מסובכים ודואגות לכלכלתם של המצויים בקן, נעשית כולה בלי הכוונה מרכזית. השאלה הזאת, שבמידה מסוימת העסיקה גם את חכמי התלמוד, נחקרה גם בדורות האחרונים. מסתבר שמלכת הנמלים בוודאי איננה נותנת להם הוראות, ואף על פי כן דברים נעשים בצורה די מסודרת. המחקר בעניין זה העלה, שבתוך המון הנמלים תמיד יש אחדות שאין להן שום סימן חיצוני שמבחין בין לבין האחרות, ושאי אפשר לומר שהן מנהיגות את קן הנמלים, אבל הן משמשות מרכזי עוררות. כלומר: בין הנמלים שהולכות במסלוליהן תהיה נמלה אחת שהיא מגיבה מהר יותר לדברים שמסביב: למציאותו של גרגר

שנפצע פציעה כלשהי, יהיו אנשים שינסו לחבש אותו או לקחת אותו למרכז רפואי. זקנה הנושאת בקושי סלי מזון תמצא בן אדם שסייע לה לסחוב את הסלים הללו אל ביתה. גם בחברה האנושית אפשר לראות שבדרך כלל האנשים הללו שמגישים עזרה, ושכנגד זה יקימו קול צעקה כשיראו איזה עוול, אינם דמויות מקריות, אקראיות: בדרך כלל מדובר באותם אנשים עצמם, שיהיו אלה שנותנים יד ואלה שעושים רעש ואלה שפועלים בדברים רבים. כשמתבוננים בהם, או אפילו משוחחים איתם, מוצאים שאנשים אלה אינם בהכרח טיפוסי מנהיגים, ואחדים מהן אין להם כל עניין וכל רצון להנהיג דבר מה. עם זאת, הרי זה אותם האנשים שגיבו מהר יותר, שיעשו דברים שצריכים להיעשות, וגם במקרה זה, כמו בנמלים, יותר משיש בזה הנהגה מכל סוג, יש בזה דוגמה אישית. איש אחד ילך ויתחיל בפעולה של עזרה או הצלה, ומעט-מעט יבואו גם אחרים לעשות זאת. האנשים הללו אינם שרים או מנהיגים, אבל הם משמשים בחברה האנושית אותו תפקיד שמקבילהם עושים בחברת הנמלים. עצם העוררות שלהם משנה את הרצף של המאורעות, פותחת פתח לדברים להיעשות. פעמים רבות האנשים הממלאים את התפקיד הזה אינם מודעים בשלמות למה שהם עושים. הם אולי מרגישים צורך מסוים לעשות דבר, עושים אותו, ואינם חשים שיש בזה דבר שיש לספר עליו או להתייחר בו. אנשים כאלה הם מרכזי העוררות בתוך חברה אנושית, כי הם

הראשונים להגיב, ובדרך כלל מצליחים לבצע את הדברים הקטנים באירועים שהם מגיבים להם. צריך להביא בחשבון שהאנשים הללו הם ברוב הפעמים לא דמויות מנהיגות: הם יכולים להיות שייכים לכל שכבה בחברה, נמוכה או גבוהה, ויכול להיות להם מעמד חברתי גבוה או נמוך יותר. אלה אינם בהכרח נבחריה של החברה; לעיתים קרובות אף אין הם צדיקים בצורה מיוחדת. מה שמייחד אותם הוא רק אותה עוררות יתירה, שגורמת להם שהם מתחילים במהלך מסוים, שלפעמים יגרוף אחריו רבים.

מרכזי העוררות הללו חשובים לכלל החברה. ככל שהחברה היא גדולה, אולי מודרנית יותר, יש בה יותר כוח לבנות אנשים בתבניות אחדות. בני העיר יכולים ללבוש בגדים שונים זה מזה, אבל באישיותם הם יהיו נוטים יותר לאחידות ולסתמיות. הסתמיות הזאת לא תמיד היא עניין של רעה: בפשטות היא מעין הכפלה של דמות אחת, החוזרת ומוכפלת אלפי או מיליוני פעמים. החברה הסתמית הזאת נעה ופועלת בסתמיות, וממעטת להגיב לכל שינוי, לטוב או לרע, שמתרחש בה. אותם מרכזי העוררות (שכאמור, איש איננו ממנה אותם, וגם כמעט איננו מכיר אותם) הם אלה שנותנים לחברה הסתמית סיכוי כלשהו של חיים. המכבש הגדול של ההמון הולך בקצב שלו, והוא דורס ורומס את כל מה שהוא מוצא בדרכו. התחשבות מסוימת, ערנות מסוימת, נמצאת רק על ידי אותם

מרכזי עוררות, שמגיבים לדברים מעבר לתחום של המצויים מסביבם.

כמעט בכל חברה, בפרט בחברה המודרנית, אנשים מצפים למנהיגים,

**אז מי בכל זאת
מנהיג את החברה?
התשובה היא שחלק
אחד אכן קשור בכך
שיכולים להימצא
מנהיגים, ומאידך,
אותם אנשי עוררות
הם החלק האחר
שמניע את
העולם.**

גדולים וקטנים, למתווי דרך, למגלים גדולים. חברות שונות אפילו מנסות לבנות בתי ספר ומקומות לימוד למנהיגות. בהיקף הגדול, הניסיונות הללו לא הוכיחו את הצלחתם. אכן, יש מוסדות לימוד, ואכן יש תלמידים שיוצאים מתוכם, ולפעמים מקבלים, כתוצאה מזה, גם תפקידי הנהגה מסוימים; ואולם מסתבר שאפשר להעניק לאנשים תגים

שבהם מחליטים עליהם שהם שרי צבא, או חכמי עולם. התגים הללו משמשים בפועל משום שהם מוליכים אנשים שונים לתפקידים של הנהגה, של עמידה בראש. בהיקף גדול, הניסיונות הללו אינם מזיקים במיוחד, אבל אינם מביאים בהכרח את התוצאות המצופות. קציני הצבא נשלחים לתפקידים מסוימים, הדוקטורים של האוניברסיטאות - לתפקידים אחרים. חלק מהם עושים עבודה משמעותית, כל אחד בתחומו, ואחרים הם רק חלק ממדגם סטטיסטי. יש לזכור כי יוהרה ויומרה לבד אינן מייצרות מנהיגים. ייתכן שבעלי תכונות אלה יגיעו למקומות או לדרגות של הנהגה, ויוכיחו לכל שמה שמצפים מהם לעשות אין הם מסוגלים לעשות, ומה שהם מסוגלים לעשות הוא רק למלא תפקיד שייצור רושם שיש באמת הנהגה לדברים.

אם עולה השאלה - מי בכל זאת מנהיג את החברה? התשובה היא שחלק אחד אכן קשור בכך שיכולים להימצא מנהיגים (גם אם דרך בחירתם ומינוים לא היו בהכרח חכמים מאוד), ומאידך, אותם אנשי עוררות הם החלק האחר שמניע את העולם.

מסתבר שהעובדה שאין אנו יודעים את שמותיהם של יוצרי הדברים היסודיים בעולם (הגלגל, האש, שימוש בבעלי חיים) אינה רק משום שהדברים הללו אירעו זמן רב כל כך בעבר, שהרי יש דברים שהם הרבה יותר מודרניים, שנמצאים

כבר בתחום התייעוד הרציף של החברה, ואף על פי כן קשה לראות את הדמויות הגדולות במהלכם. אין ספק, בכל מיני

אף על פי שכמעט בלתי

אפשרי לייצר מנהיגים,
ייתכן שקל יותר ליצור
מרכזי עוררות. לאמור:
לחנך אנשים לקראת
ראיית עולם שאיננה

בנויה
רק על פסיביות
ושמירת הדברים
הישנים

תחומים קיימים מגלים וממציאים שיש בהם שאר רוח שגורם לנווט דברים בכיוון חדש, ואולם בין אלה נמצאים אותם מאות או אלפים בני אדם שבעצם נטלו דבר מה, ומשום שהיו ערניים יותר, נתנו לו לפי דרכם תנופה קטנה. אם ייעשו, ובמידה שנעשו, רשימות כאלה, יצטרכו להזכיר בהן שמותיהם של אלפים שאינם ידועים, ושאוּלִי אין טעם להזכיר אותם

כמיוחדים. ועם זאת, פעולתם המשותפת היא שיצרה דברים מרובים. המעוררים הללו הם בעלי משמעות לא רק בהתייחסות לעיוותים, תאונות ומאורעות בהיקף החברתי, אלא גם לתיקונים, שינויים וקידום בתחומים אחרים. בין אלה נמצאים אותם שהקדימו את האחרים להשחזר סכין טוב יותר, לברור צמח מועיל יותר, או להמציא מילה חדשה.

אף על פי שכמעט בלתי אפשרי לייצר מנהיגים, ייתכן שקל יותר ליצור מרכזי עוררות. לאמור: לחנך אנשים לקראת ראיית עולם שאיננה בנויה רק על פסיביות ושמירת הדברים הישנים. אפשר, במידה רבה או מעטה, להביא אנשים שלפחות ירצו, ואולי אף יגשימו את השאיפה להגיב לדברים מתוך רצייה של עצמם, ולא כחיקוי של אחרים. אנשים כאלה יכולים להיות סתם בני אדם המהלכים ברחוב; הם יכולים להיות גם בתפקידים חשובים יותר, כאשר הצד המשותף שבהם הוא - פיתוח של איזו רצייה אישית, או מוכנות, לפחות, להגיב לדברים כשלעצמם. אם ירבו אנשים כאלה, ואם יבינו שבתוך המבנה החברתי, או בתוך הצפייה של העתיד, יש להם תפקיד בעל חשיבות, יכול להיות שאלה יוכלו להזיז עולם שלם למעלה גבוהה יותר. כמו שאומרים חז"ל: "במקום שאין אנשים השתדל להיות איש".

תשעה הימים ותשעה באב

” למה נחרב בית המקדש ולמה יבנה בית המקדש? בית המקדש נחרב מפני שנאת חינו. שנאת חינו זה דבר מוזר, סתם ככה אני הולך ושונא מישהו? שנאת חינו בנויה קודם כל על כך שבן אדם מתחיל לראות את עצמו בתור צדיק; כשמתחילים אנשים לראות את עצמם בתור צדיקים, אז הם ממילא מגיעים לשנאת חינו. ממילא כשאני צדיק - אז מישהו אחר הוא רשע, ואם הוא רשע - אז צריכים לרדת לחייו, אם צריכים לרדת לחייו - אז צריכים לעקור אותו מהשורש... שנאת חינו מתחילה קודם כל מזה שלא אכפת לנו, מזה שלא נוגע לי מה שניתן לעשות. מי שלא אכפת לו, שלא נוגע לו, אין לו תקנה אלא בחורבן. והבנייה היא על ידי זה שעושים בדיוק ההפך.

באיכה אומרים 'היו שריה כאיילים'. הפירוש שמופיע במדרש באותו פסוק הוא שכך היו שרי ישראל - כל אחד לא רוצה להסתכל מה קורה לשני, הוא מוריד את הראש ולא רוצה להסתכל.. זאת אומרת שזה מה שבא לפני שנאת חינו - זרות, ניתוק, חשבונות של 'אני ואחרים'. מה שיוצא מזה הוא שבמקום שאני אשב ואתמרח על עצמי, כמה אני גדול, כמה אני יפה, כמה אני בסדר - אני צריך כל הזמן לשבת ולראות מה אפשר לתקן. כל מה שאנחנו עושים פה בעולם הזה זה לנסות לעשות ולתקן.

(התוועדות ג' אב במקור חיים)

”נוטל כבוד מבית חיינו” - בית חיינו, מהלך חיינו מזמן שנחרב הבית נעשה יותר ויותר הפקר. הפקר לחוקי היסטוריה, הפקר לרציונליזציה, הפקר לפקפוק וייאוש וכאב לב. ומדי פעם, כשנוספת עוד שנה לשנות החורבן, הרי נעשה החורבן יסודי יותר. בית חיינו הוא כה ריק, כי נוטל כבודו, כי גלתה שכינתו, כי אין אני יכול עוד לריב עם ה' - משום שבתוך ריב כזה מתחיל אני לחשוש - שמא לא אוכל לראותו עוד לעולם. כאשר בית מקדשנו הוא חרב כך ושועלים מכל המינים הלכו בו.

לא ילכו השועלים בבית קודש הקודשים. ואם הולכים הם, הרי זה מפני שהשכינה יצאה מתוכו, מאחר שנחרב המקדש באמת. ועל כן יבכיין בני. שנת האלף ושמונה מאות ותשעים וארבע לחורבן אחרון, עוד שנה של דמעות, דמעות על אשר נלקח מאיתנו כבוד ה', על אשר אין לנו יכולים לראותו עוד עין בעין.

ולא יוכל המקדש להיבנות עד אשר לא נבנה אנחנו, ואנו בוכים שנות אלפים, אנו בוכים על גלות השכינה, על חורבן חיינו. ראוי לנו לבכות.

”

(ט באב תשכ"ד)

איכה

תשעה באב התשכ"ו

"בדד ישב מחוץ למחנה מושבו", "איכה ישבה בדד" - הייתה ירושלים לגידה. לסבול לבד, בבחינת ריחוק מכולם, בבחינת יחיד, בבחינת השונות שאין לה דמיון וצירוף עם אחרים.

שנאה ומיאוס היו גם כלפי אומות ולשונות מרובות, אך "איכה ישבה בדד", בלי כל שייכות לאף אחד, לא רק שלא אהבה אלא בהרגשה ששונה היא כנסת ישראל מכולם, שצרתה אינה נוגעת ואינה שייכת לאחרים. "ישבה בדד".

"העיר רבתי עם היתה כאלמנה" - צירוף דברים שיש בו מן המוזר: מה עניין זה לזה? שהרי העיר (אף כי "יבעלון בניך") החסרה את בניה אינה כאלמנה כי אם כשכולה. ואולם הפנימיות כאן אינה העדר הבנים. העיר רבתי עם יכולה להישאר רבתי עם, אך הייתה כאלמנה. והשינוי באלמנה אינו שינוי מהותה, אינו העדר וחיסרון בעצמה, אלא שינוי במעמד, שינוי הבא מבחוץ והפועל כלפי פנים. אישה שהייתה מכובדת וגדולה בשל בעלה והריה מתאלמנת לפתע, כל הכבוד והגדולה והרגשת השלמות, אפילו במשפחה פשוטה - כל אלה משנים ברגע אחד של האלמנות את הכל. ולכן העיר רבתי עם - הגדולה בעם, לא רובו

(א) "איכה ישבה בדד". והרי זו עצם הנקודה של הספר, פתיחתו העומדת על עיקרו, שמו - ומהותו: איכה? יש צער, אָבֶל, כאב - כאן התדהמה שמעבר לאבל. העיר יושבת ובוכה. האבל אינו יכול אלא לשאול: איכה? איך ייתכן דבר כזה? איך אפשר להעלות זאת על הדעת? התדהמה על החיסרון: איכה.

ישבה בדד: מי היא זו שישבה בדד? מי נושא המאמר? על-פי פיסוק הטעמים צריך לומר: איכה ישבה בדד / העיר רבתי עם / היתה כאלמנה. על כן "איכה ישבה בדד" הוא עניין לעצמו, שאינו נמשך אל סיומו דווקא. והרי הוא שאלה וקינה לעצמה - "איכה ישבה בדד". יש ישיבה לבד מרצון, ויש ישיבה בדד - להיות לא רק לבד, אלא בודד, יחיד, מיוחד. וכבר הראו המדרשים על היחס בין "בגויים לא יתחשב" ובין "איכה ישבה בדד". בדד - בדידות; בדד - בידוד. מחוץ לתחום, לבד, בלא שייכות, לבד בלא קשר, בדד.

והיא אבלה על ירושלים, והיא אבלה על האומה - על כי ישבה בדד, על כי נשארה יושבת באלמנותה, בעצבותה - יחידית, בודדת ומבודדת, אין איש בה לעזור, אין איש בה לנחם, אין אפילו מי שירצה לבוא ולהסיק מכאן מסקנות. כי ישבה בדד.

דברים נעלמים, כאשר שוב אינם עוד
עוזרים ומסייעים. כאן, יתירה על כן,
"היו לה לאויבים". הרעים אינם זונחים
בפשטות: הם עוד הופכים לשונאים
ונוקמים - הנוקמים על אף ידידותם

אין לה מנחם
משום שכל אוהביה
עומדים, בסופו של
דבר, בתוך תבנית
אחרת, בתוך מבנה
ודמות אחרת של חיים.
ועד כמה שניחמוה,
אין נחמתם נחמה -
שהרי אינם יכולים
להשיב את
הכאב,

שבעבר.

(ג) **"גלתה יהודה מעוני"** - משום מה
גלתה יהודה - לא משום האויב שהגלה
אותה; הוא סייע בדבר, אך לא הוא עשה
זאת (אף לא במובן ההיסטורי). גלתה
יהודה - מעוני ומרוב עבודה. מעוני
ומדלדול כוחותיה, מרוב עבודה שאין

של העם נעלם. העיר הזו לפתע נעשתה
כאלמנה. "ויצא מן בת ציון כל הדרה".
נתאלמנה העיר. הבעל הוא שהלך ממנה
- ומאז "רבתי עם" שוב אינו חשוב ואינו
נחשב.

"רבתי בגוים, שרתי במדינות": שרתי
כמו רבתי, לאו דווקא המושלת במדינות
אלא הגדולה בתוך המדינות, החשובה
בתוך המדינות, זו שהייתה בבחינת
גדלות ואצילות - הייתה שלמה, נעשתה
לשפחה.

(ב) **"בכה תבכה בלילה"** - ובוכה היא
בלילה מפני שאסור לה לבכות ביום,
משום שיומה טרוד בפרנסה ובעבודת
פרך של קיום ובהעמדת פני גיבורה בפני
השכנים.

"ודמעתי על לחיה" - הדמעה אינה
בתוך העין, אף לא ירדה הדמעה למטה.
דמעתי על לחיה - תמיד. כי תמיד באות
דמעות חדשות, תמיד דמעתי על לחיה
מחדש. אף **"אין לה מנחם מכל אוהביה"**.
כי אוהביה אין בכוחם לנחמה - גם אם
היו רוצים בכך, גם אם לא היו בוגדים.
אין לה מנחם משום שמכתי קשה, ואין
לה מנחם משום שכל אוהביה עומדים,
בסופו של דבר, בתוך תבנית אחרת,
בתוך מבנה ודמות אחרת של חיים. ועד
כמה שניחמוה, אין נחמתם נחמה - שהרי
אינם יכולים להשיב את הכאב, ובכלל
לדבר, הלוא **"אין מכאוב כמכאוב"**.

"כל רעיה בגדו בה, היו לה לאויבים" -
יש בגידת רעים כאשר הרעים שעליהם
מסתמכים, ואשר עליהם רוצים להעמיד

לה פרי בצדה. דלדול אחר דלדול, ירידה פנימית מן הרכוש העצמי ומן העמל.

"גלתה יהודה מעוני" - גלתה יהודה, העצמית. אין יהודי אלא יהודי. הכופר בעבודה זרה ומודה בכל התורה. אך - גלתה יהודה מעוני, משום שיהדותה נעשתה מדולדלת - ומרוב עבודה שהמשיכה לעבוד אף כי היתה ענייה ומרוקנת. ומשום כך - גלתה יהודה, נדדה מן המקום המיוחד לה.

"היא יושבה בגויים" - היא יושבה ביניהם. לא יצאה רק לגור שם, היא יושבה, רצתה להיעקר ממקומה ולגור שם שתולה, להיות כמוהם. ובגויים ההם לא תרגיע, **"לא מצאה מנוח"**.

"כל רודפיה השיגוה בין המצרים" - כל רודפיה, רודפיה בשל היותה יהודה, השיגוה דווקא בבריחה הזו, דווקא משום שגלתה ממקומה, משום שרצתה להיות בין הגויים נמצאה בין ריחוק וניכור עצמה לבין היותה חסרת מנוח בגויים. ולכן כל רודפיה בגוף וברוח השיגוה שם, בין המצרים, בין הבריחה וחוסר המרגעה, בין גלות היהודי לבין חוסר היכולת לחיות בין הגויים.

(ד) **"דרכי ציון אבלות"** - כפשוטו הדרכים אבלות משום שאין באי מועד, הבאים "בקול רינה ותודה המון חוגג". **"כל שעריה שוממים"** - שאין באים בהם, ושאין באים לדין מכל הארץ. "כהניה נאנחים" מחוסר קורבנות. "בתולותיה נוגות" מחוסר אדם. "והיא" - העיר בעצמה - "מר לה" מצירוף

כל זה.

"דרכי ציון אבלות". הדרכים חסרות את השמחה, לא רק אבל היתמות והבדד. האבל של העדר שמחת באי מועד. דרכי ציון אבלות משום שאין דורכים עוד בתוכן כראוי, משום שאין הולכים בהם אלה שחפצים בהם. דרכי ציון אבלות - ציון המצוינות, ציון פנימיות ירושלים. דרכי ציון אבלות עם החורבן כי אל ציון שוב אין הולכים ואין נוסעים. דרכי ציון נחסמו. דרכי ציון אבלות - כי בעל הדרך שוב אינו כאן, כי טעמה של הדרך נעלם.

"מבלי באי מועד" - הבאים בחגים, הבאים מדי זמן קבוע. ובאים לתוכה המתאבלים, לקרוע הבגדים. דרכי ציון המיוחדת, המצוינת, אבלים מבלי באי מועד הבאים בקביעות, הבאים בשמחה, מרוב כל. כי הבאים עתה אל תוכה באים מחוסר כל, באים מן הייסורים והכאבים. אך היכן הבאים מהרגשת השפע והעוצמה של ירושלים הבנויה, של הרצון לראות את המלך בהיכלו!

"כל שעריה שוממים" כי שוב אינה מודדת ומשערת את הדברים הקודמים. שעריה שוממים, וכהניה נאנחים. מה שיש בה - כולו עטוף ועטוי בעצבות. מה שמודדים ומשערים בה שוב אינו השפע הגדול של רוב עם ורוב כל. השערים הם ביטוי לשוממות. השוממות של העקרות הרוחנית, של העצבות, עצבות החורבן הנמשכת במשך הדורות, העצבות של חוסר היכולת לבנות עוד ולהקים מועד. כהניה נאנחים כי כוחם בעצבותם, כי כהניה ומנהיגיה כולם בעצבות, כי

שבו הוא העולם כולו, השחור שבעין הוא ירושלים, והפרצוף שבשחור הוא בית המקדש" (דרך ארץ זוטא).

ומשום כך הפגיעה וההרס של ירושלים הם תביעה בבת עינו של העולם, שוב אין העולם יכול להירפא ואינו יכול להינחם "מיום שחרב בית המקדש אין יום שאין בו קללה" (סוטה מט/א) "מיום שחרב בית המקדש לא נראה הרקיע בטהרתו" (ברכות נט א/א). ואבלה של ירושלים שותף בו אף הקדוש בדרך הוא וכך אומרת האגדה: "שלוש משמרות יש בלילה ועל כל משמר ומשמר יושב הקדוש ברוך הוא ושואג כארי אומר אוי לי שהחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתי את בני לבין אומות העולם. אוי לו לאב שהגלה את בניו ואוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהם" (ברכות ג/ב).

חורבנה של ירושלים הוא אפוא חורבן של תמציתו ומרכזו של העולם, של בבת העין של העולם ששוב אינו רואה, עולם ששמיו אין בהם זוהר, שערפל מתמיד של עצבות וחשכה מכסה עליו. את הפסוקים הדרמטיים "אם אשכח ירושלים תשכח ימיני. תדבק לשובי לחיקי אם לא אזכרכי אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי" (תהלים קלז) קיים העם היהודי לא כמליצה אלא כהדרכה מעשית באורח חייו. כאשר עורכים סעודה לאורחים משאירים משהו בלתי מסודר - זכר לחורבן. כאשר מסיידים ומציירים בית יהודי משאירים בתוך הבית אמה מרובעת אחת בלתי צבועה ובלתי מסויידת - זיכרון לחורבנה של ירושלים. ההלכה אסרה על כל שירה

מנהיגותה וכוחה כולם על בסיס של הצער. שמחת החיים והחדווה - שוב אינם. "אסור למלא פיו שחוק בעולם הזה", "לא ימלא פיו שחוק מכי שמעה מרבי יוחנן רביה".

"בתולותיה נוגות" - בתולותיה שתמיד הן גחכניות, צחקניות - גם הן נוגות. האבלות והקדרות הם על האומה כולה. אף בנותיה הצעירות אינן פטורות מן המשא של חורבן ויתמות. בתולותיה נוגות.

בתולותיה נוגות. גם אלה שאין להם ניסיון, גם אלה שלא נעשו כלי, גם אלה שהחיים לא הגיעו עמם למשא ומתן, כאשר כוח החיים היה צריך להתגלות בעוצמתו ושמחתו, אף בתולותיה בתוכן - נוגות.

בליל תשעה באב, לאחר שמכבים את האורות בבית הכנסת ויושבים על הארץ להזכיר ולהתאבל על החורבן עומד שליח הצבור ואומר "רבותי היום כך וכך שנים משנחרב בית המקדש".

האבל על חורבנה של ירושלים ועל חורבן בית המקדש הוא עמוק יותר ופנימי יותר מאשר צעד סתם על מקום המקדש שנחרב, על המרכז הלאומי והדתי שאיננו עוד. ירושלים ובית המקדש שבה הם לעם ישראל. רב יתר מזה: מרכזו של העולם נפגע ונפגם, העולם כולו אינו שלם אין דבר שיהא מספק ומשביע רצון עד לבניינה של ירושלים. וכך הם דבריו של מדרש קדום על ירושלים: "העולם הזה דומה לגלגל העין. הלבן שבו הוא ים האוקיינוס המקיף את העולם, בצבעוני

וזמרה חילונית בכל הדורות של החורבן - משום שהעם כולו אבל על החורבן. ובשעות של שמחה, במשתה של חתונה נגמר הטקס כאשר שוברים באופן טקסי כלי ומזכירים: השמחה אינה שלמה, ירושלים עדיין חרבה היא. במשך אלף ותשע מאות שנה קיימת בכל קטע של חיים, בתמצית המרירות בימי עצב וכקו של דמעות בתוך השמחה.

הגלות הארוכה לא השכיחה מלבו של העם היהודי את ירושלמים, להפך היא אך הרחיבה והעמיקה הזיכרון. ירושלים היא מעתה שם וסמל עבור ארץ ישראל כולה. התלמוד של ארץ ישראל אשר נתחבר בטבריה ובקיסריה קרוי "תלמוד ירושלמי", יהודי שדר בארץ ישראל קרוי הוא "ירושלמי". ירושלים נעשתה תמציתה של הארץ כולה, העיר המקפלת בתוכה את הארץ היעודה וגאולתה. וירושלים נעשתה גם מושג, מהות. המיסטיקה היהודית לדורותיה ראתה את ירושלים לא כעיר סתם, אף לא כעיר בירה או מרכז רוחני; ירושלים היא בקבלה ה"שושנה" והיא היא השכינה, והיא היא "נקודת המלכות"

- אותה נקודה שבה אין סוף האלוקי נוגע ממהותו שמעבר לזמן ולמקום בתוך העולם, ונקודת המגע והחיבור הרי היא ירושלים. "לכה דודי" שיר הגעגועים המיסטי של ר' שלמה אלקבץ שנעשה חלק מרכזי בתפילת השבת כורך ואורג יחד את כל הגעגועים של העולם בתוך אותה נקודת תמצית הקרויה ירושלים. ירושלים היא היא כפל דמותו של העם היהודי כולו, ירושלים היא היא השכינה המצויה בגלות, היא העולם כולו החפץ ומשתוקק לגאולה, והיא היא העיר עצמה ההרוסה והעזובה מבניה, אשר בנייה הוא סמל תקומתו ובניינו של העולם של העם היהודי כולו.

ירושלים זו, ירושלים של עולם הקבלה והמיסטיקה לא השכיחה ולא דחתה את זיכרונה של ירושלים העיר, של הנקודה הגיאוגרפית הממשית. כל בתי הכנסת של העם היהודי כולו, אין להם אוריינטציה לפי רוחות העולם, יש להם רק נקודת כיוון אחת - כולם פונים לעבר ירושלים.

זיכרון ירושלים

מאמר

בטהרתו" (ברכות נט /א). ואבלה של ירושלים שותף בו אף הקדוש בדרך הוא וכך אומרת האגדה: "שלש משמרות יש בלילה ועל כל משמר ומשמר יושב הקדוש ברוך הוא ושואג כארי אומר אוי לי שהחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתי את בני לבין אומות העולם. אוי לו לאב שהגלה את בניו ואוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהם" (ברכות ג/ב).

חורבנה של ירושלים הוא אפוא חורבן של תמציתו ומרכזו של העולם, של בבת העין של העולם ששוב אינו רואה, עולם ששמיו אין בהם זוהר, שערפל מתמיד של עצבות וחשכה מכסה עליו. את הפסוקים הדרמטיים "אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני. תדבק לשובי לחיקי אם לא אזכרכי אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי" (תהלים קלז) קיים העם היהודי לא כמליצה אלא כהדרכה מעשית באורח חייו. כאשר עורכים סעודה לאורחים משאירים משהו בלתי מסודר - זכר לחורבן. כאשר מסיידים ומציירים בית יהודי משאירים בתוך הבית אמה מרובעת אחת בלתי צבועה ובלתי מסויידת - זיכרון לחורבנה של ירושלים. ההלכה אסרה על כל שירה וזמרה חילונית בכל הדורות של החורבן

בליל תשעה באב, לאחר שמכבים את האורות בבית הכנסת ויושבים על הארץ להזכיר ולהתאבל על החורבן עומד שליח הצבור ואומר "רבתי היום כך וכך שנים משנחרב בית המקדש".

האבל על חורבנה של ירושלים ועל חורבן בית המקדש הוא עמוק יותר ופנימי יותר מאשר צעד סתם על מקום המקדש שנחרב, על המרכז הלאומי והדתי שאיננו עוד. ירושלים ובית המקדש שבה הם לעם ישראל. רב יתר מזה: מרכזו של העולם נפגע ונפגם, העולם כולו אינו שלם אין דבר שיהא מספק ומשביע רצון עד לבניינה של ירושלים. וכך הם דבריו של מדרש קדום על ירושלים: "העולם הזה דומה לגלגל העין. הלבן שבו הוא ים האוקיינוס המקיף את העולם, בצבעוני שבו הוא העולם כולו, השחור שבעין הוא ירושלים, והפרצוף שבשחור הוא בית המקדש" (דרך ארץ זוטא).

ומשום כך הפגיעה וההרס של ירושלים הם תביעה בבת עינו של העולם, שוב אין העולם יכול להירפא ואינו יכול להינחם "מיום שחרב בית המקדש אין יום שאין בו קללה" (סוטה מט/א) "מיום שחרב בית המקדש לא נראה הרקיע

- משום שהעם כולו אבל על החורבן. ובשעות של שמחה, במשתה של חתונה נגמר הטקס כאשר שוברים באופן טקסי כלי ומזכירים: השמתה אינה שלמה, ירושלים עדיין חרבה היא. במשך אלף ותשע מאות שנה קיימת בכל קטע של חיים, בתמצית המרירות בימי עצב וקו של דמעות בתוך השמחה.

הגלות הארוכה לא השכיחה מלבו של העם היהודי את ירושלים, להפך היא אך הרחיבה והעמיקה הזיכרון. ירושלים היא מעתה שם וסמל עבור ארץ ישראל כולה. התלמוד של ארץ ישראל אשר נתחבר בטבריה ובקיסריה קרוי "תלמוד ירושלמי", יהודי שדר בארץ ישראל קרוי הוא "ירושלמי". ירושלים נעשתה תמצית של הארץ כולה, העיר המקפלת בתוכה את הארץ היעודה וגאולתה. וירושלים נעשתה גם מושג, מהות. המיסטיקה היהודית לדורותיה ראתה את ירושלים לא כעיר סתם, אף לא כעיר בירה או מרכז רוחני; ירושלים היא בקבלה ה"שושנה" והיא היא השכינה, והיא היא "נקודת המלכות"

- אותה נקודה שבה האין סוף האלוקי נוגע ממהותו שמעבר לזמן ולמקום בתוך העולם, ונקודת המגע והחיבור הרי היא ירושלים. "לכה דודי" שיר הגעגועים המיסטי של ר' שלמה אלקבץ שנעשה חלק מרכזי בתפילת השבת כורך ואורג יחד את כל הגעגועים של העולם בתוך אותה נקודת תמצית הקרויה ירושלים. ירושלים היא היא כפל דמותו של העם היהודי כולו, ירושלים היא היא השכינה המצויה בגלות, היא העולם כולו החפץ ומשתוקק לגאולה, והיא היא העיר עצמה ההרוסה והעזובה מבניה, אשר בנייה הוא סמל תקומתו ובניינו של העולם של העם היהודי כולו.

ירושלים זו, ירושלים של עולם הקבלה והמיסטיקה לא השכיחה ולא דחתה את זיכרונה של ירושלים העיר, של הנקודה הגיאוגרפית הממשית. כל בתי הכנסת של העם היהודי כולו, אין להם אוריינטציה לפי רוחות העולם, יש להם רק נקודת כיוון אחת - כולם פונים לעבר ירושלים.

י"ף אב - יזמא דהילולא

”

אני רוצה לעסוק בעיקר בנושא אחד: כעת אנו נמצאים אחרי יום ההסתלקות, ודווקא לכן עולה השאלה: אז מה עושים? לאן הולכים? אני רוצה להסביר משהו בעניין הזה.

אחד הדברים ששייכים לכל יום הילולא זה סוג של התקשרות. אנשים מתקשרים בנפש רוח ונשמה של צדיק שחי. אבל, ההתקשרות איננה צריכה להיות התקשרות כזו שאדם יאמר 'אני אוהב אותך, אני מעריך אותך', וישים פתק על המצבה; זה איננו מספיק. העניין ששייך בהתקשרות הוא שאדם עושה והולך בדרך של אותו אדם, וממשיך את הדרך הזו. בעצם, רק מי שהולך וממשיך בדרך שלו מגיע להתקשרות, כל השאר איננו התקשרות של ממש אלא דברים בעלמא. התקשרות של ממש היא התקשרות כמו זאת שמופיעה בנוסח של התלמוד הירושלמי: "אי יהיבת לי עינך וליבך - אנא ידענא דאת לי" (ברכות א,ה) - 'אם אתה נותן את עינך וליבך לי אני יודע שאתה שלי'. רק באופן הזה אפשר להקרא 'שלו'. כשבן-אדם מצהיר הצהרות וצועק כל מיני דברים - זה לא יוצר את השייכות. אבל אם הוא נותן את עיניו ואת ליבו - הוא כבר נתן משהו, והשאר כבר יבוא; זאת התקשרות והתדבקות.

(התוועדות ג' תמוז במקור חיים, תשס"א)

”

יתיר מבחיוהי

מתוך ביאור הרב לתניא על

איגרת הקודש, איגרת כז

(תהלים קלג,ג), ולא רק כחיים שאבדו להם, שהיו לשעה, אלא חיים לזמן רב, לכל ימי העולם. וְצִאֲצָאֵיהֶם אִתָּם, ברכה שמתמשכת גם מעבר לימיהם, לצאצאיהם אחריהם, שיהיה זֶרַע אִמְתָּה (ירמיה ב,כא) בְּרוּכֵי ה' הָמָּה, "מַעֲתָה וְעַד עוֹלָם". כלומר חיים נצחיים, חיים אמיתיים. לביטוי "זרע אמת" יש כאן משמעות נוספת. זרע זה הם ישראל שבצר להם, בהיותם בגלות והסתר אלוקי (בייחוד בהסתלקות הרבי), הם כמו זרע הנזרע בארץ, שנרקב וכמעט כלה לגמרי, ואחר כך צומח בתוספת רבה על מה שהיה. כך, דווקא בעקבות הצרות, שהם נדכאים ונאנחים וכו' - הוא מברך אותם שיהיו "זרע אמת". כמו הנזרע שיצמח אחר שנדכא ונאנק, בכפליים ויותר.

דברי פתיחה וברכה אלה אינם רק דברי מליצה, אלא הם מכוונים (כפי שיבואר בהמשך) לתוכנה של האיגרת, שבה יראה כיצד חלים דברי ברכה אלה ממש, ואיך יכולים (וצריכים) הם לקבלם.

אֲחֵרֵי דְרִישַׁת שְׁלוֹמָם כְּמִשְׁפָּט לְאוֹהֲבֵי שְׁמוֹ. "אוהבי שמו" הם כל אדם מישראל, וכפי שמוסבר בליקוטי אמרים (פרקים יד-טו) שיש בכל אחד מישראל אהבה

אֲהוּבֵי אֲחֵי וְרַעֲי אֲשֶׁר כִּנְפְּשֵׁי כו' נוסח הפנייה אל המכותבים - הכינויים, התארים ודברי הברכה - היה תמיד משמעותי במכתבי הצדיקים החסידיים. אף כאן, הפנייה "אהובי אחי ורעי אשר כנפשי וכו'", המצויה בכמה מאיגרות הקודש (ט, טז, כב, הוספה לכב, כג), מבטאת תמיד קרבה וחובה מיוחדת. פנייה כזו מתייחסת לדברים שייאמרו בהמשך, דברים שאין הוא אומר ואין הוא דורש מכל אדם, אלא רק מהקרובים במיוחד, כעין דברים שאדם דורש מעצמו בלבד, או מאלה שהם כעצמו ונפשו - אהובים אחים ורעים. ואכן כפי שנראה בהמשך, גם אם לא בגילוי, האיגרת דורשת מהחסידים הרבה מאוד: לא רק להתגבר באופן רגשי על האובדן, אלא להעלות את המצב הזה עצמו, של הסתלקות הצדיק, באופן שבמובן מסוים כל אחד מקבל אל עצמו משהו מהצדיק, להיות בעצמו כמו הצדיק, עם הכוח ועם האחריות שבכך.

ה' עֲלֵיהֶם יִחְיוּ (על פי ישעיה לח,טז). כאן הוא גם מברך אותם לעתיד. הברכה שצריכים האבלים אחר פטירת הצדיק היא חיים - וכמו שאומר הכתוב: "כִּי שָׁם צִוָּה ה' אֶת הַבְּרָכָה חַיִּים עַד הָעוֹלָם"

משאיר:

פי "צִדִּיק בְּאֵמוּנָתוֹ יְחִיה" (חבקוק ב,ד), וּבִ"יְרֵאת ה' לְחַיִּים" (משלי יט,כג), וּבִרְשָׁפֵי אֵשׁ שְׁלֵהֶבֶת אֶהְבֵּתוֹ (על פי שיר השירים ח,ו). ברור שחיוו של הצדיק - מה שמעסיק אותו, מה שמחיה ומרגש אותו, מה שממלא את נפשו כל ימי חייו - אינם כחיי כל אדם. רוב בני האדם עסוקים בחייהם קודם כול בעצם החיים בעולם הזה, בהנאות ובניצחונות ובפחדים וכו', ובעיקר בעצמם ובהישרדותם וכל מה שקשור בזה. נכון שכל אדם חושב מפעם לפעם גם על הקב"ה, אבל חיי העולם ממשיכים ועל הקב"ה חושבים בהפסקות. אכן יש אנשים שאצלם הקב"ה הוא הכול כל הזמן, ובזה הם חיים (ועל חיי העולם הזה חושבים רק בשייכות אל האלוהי) - ואלה הם הצדיקים. חיוו של הצדיק הם לכן מערך התייחסותו אל הקב"ה, שכולל אמונה ויראה ואהבה. הוא חי באמונה, שכן אצלו האמונה אינה מושג מעורפל שאומרים אותו אלא חיים שחיים אותם. והוא חי ביראת ה', כי היא היראה שהוא ירא אותה. כל אדם, כשהוא ירא מאוד מדבר בעולם - אין לו מנוחה, אין לו חיים, כי כל דבר נצבע באותה יראה ואימה. ואולם אצל הצדיק, שיראתו היא יראת ה' - אלה הם חייו. וכמו אדם שאהבתו היא כאש ושלֵהֶבֶת הממלאת את כל חייו, עד שאין כל דבר אחר מעניין אותו, שאין הוא יכול להתעסק בשום דבר אחר מלבד בנושא אהבתו - כך אצל הצדיק אהבתו את ה' היא חייו.

אמונתו ויראתו ואהבתו של הצדיק הם אף יותר מַחֲיִים עבורו, יותר ממה

מסותרת לה; היא אהבת הנפש האלוהית שבישראל לה'. אהבה זו גדולה כל כך עד שבהתגלותה היא כובשת את כל הווייתו של האדם, עד כדי מסירת נפשו בפועל, והיא מהותית כל כך לישראל עד שעל שמה הם נקראים "אוהבי שמו".

בָּאתִי לְדַבֵּר עַל לֵב נְדָכָאִים הַנֶּאֱנָחִים וְהַנֶּאֱנָקִים. וְלִנְחָמָם בְּכַפְלִיִּים לְתוֹשִׁיָּהּ, על אובדנו של הרבי, החסידים הם נדכאים ונאנחים ונאנקים. גם על פי הלכה, על רבו המובהק צריך התלמיד להתאבל ואפילו לקרוע, ומכל שכן החסידים על רבם. הרבי עבור החסידים הקשורים אליו הוא יותר מרבם שלימדם חכמה; הוא גם אבא והוא גם מלך. האובדן של כל אלה - הרב, האב והמלך - מכסה כמעט את כל תחומי החיים, התורה והתפילה והמצוות (שכוללות בהיקף הרחב את חיי העולם הזה בכללם). ואף בחיי הנפש: האהבה (אב), היראה (מלך), והתפארת (רב). מי שמאבד את כל אלה אין לו היכן להימלט מצערו.

אֲשֶׁר שָׁמְעָה אֶזְנִי וַתֵּבֶן לָהּ (איוב לג,א). "שמעה אזני" מאחרים, "ותבן לה" מה שהבין מעצמו (ליקוטי הגהות לתניא). **עַל מֵאֵמֶר רַבּוֹתֵינוּ ז"ל 'דְּשִׁבַּק חַיִּים לְכָל חַי' (שעזב את החיים לכל ח'),** כלומר נפטר. הביטוי המיוחד שהוא משתמש בו - "דשבק חיים לכל חיי" - נושא משמעות נוספת של נחמה: "עזב" במובן של השאיר, שהצדיק השאיר את חייו כאן ונתן אותם לאלה שחיים בעולם הזה.

ומעתה צריך לראות מהם חייו של הצדיק, שאותם היה חי בעולם הזה ואותם הוא

שאנשים אחרים רואים כחיים, יותר מכל מה שקושר אותו אל חיי העולם הזה **לְכָל** (לכלות) **בָּהֶן**, ביראתו ואהבתו וכו' את כל **חַי רִחוּ** [**נוֹסֵחַ אַחֵר**: **וְנִשְׁמָתוֹ**] **כָּל יְמֵי חַלְדָּו**, כל ימיו על האדמה. כלומר כל ימי חייו בעולם הזה היה כל עסק רוחו (ונשמתו) ביראתו ואהבתו את ה'. בענייני העולם הזה עסק רק בגופו ובנפשו החיונית, וכפי צורך קיומם בלבד, בעוד כל פנימיות נפשו, רוחו ונשמתו, היו עסוקים באלוקות בלבד.

"יְיָהּ בְּהַעֲלוֹת ה'" (מלכים ב ב,א), **"רוחו וְנִשְׁמָתוֹ אֵלָיו יֵאָסֹף"** (איוב לד,יד). בשעת פטירתו של הצדיק משתחררות רוחו ונשמתו שהיו קשורות לגופו וחייו בעולם הזה ועולות למעלה, וה' כביכול אוסף אותן אליו. כי עליית הנשמות היא גם אספתן יחד, מהעולם הזה שבו היו חלקי הנפש נפרדים, זה לכאן וזה לכאן; ובו היו נפרדות נפשות בני האדם, זה בגוף זה וזה בגוף זה, מופרשות אחת מהשנייה בהרגשת ישותן וכו' - ועתה, בעלייתן מעולם הפירוד הזה, הן נאספות יחד, אצל ה' אחד.

וַיַּעֲלֶה בְּעִלְיוֹ אַחֵר עִלְיוֹ עַד רוּם הַמַּעֲלוֹת. אצל הצדיק העלייה היא בעילוי אחר עילוי וכו'. אצל כל אדם עולות הרוח והנשמה ומתנתקות מהגוף ומהעולם הזה אחר הפטירה. אלא שאצל אדם שבמשך חייו בעולם הזה היה קשור קשר נפשי אל גופו וחייו בעולם הזה, שחיי העולם הזה היו חייו, נשאר משהו מהקשר הזה גם אחר הפטירה, כמו זיכרון נעים שלא נותן לנפשו להשתחרר

לגמרי ולעלות יותר. אבל אצל הצדיק, כיוון שגם במשך חייו בעולם הזה הייתה נפשו קשורה למעלה, שכל הקשר שלו אל הגוף והעולם הזה היה כפוי וחיצוני, שרק חיכה לרגע השחרור - הפטירה היא כמו שחרור אדיר ללא הגבלה. כל חלקי נפשו האלוקית, רוחו ונשמתו, מתאחדים ומתעלים עתה אל עבר שורשם העליון, "חלק אלֹהֵי מַמְעַל". עלייה זו היא "בעילוי אחר עילוי" כי גם הצדיק היה קשור באופן מסוים אל הצורות של העולם הזה - אל אנשים, אל מצוות מעשיות - קשר אמיתי. שיש לו רושם גם למעלה, בכל הדרגות. ומשום שלחיו למטה הייתה משמעות, יש משמעות גם לכל דרגה שהוא עובר בה עד למעלה מעלה. אלא שכאמור אצל הצדיק אין הקשרים הללו מעכבים אלא רק נחשבים לרגע, נלקחים בחשבון, ועולים עוד, בעילוי אחר עילוי.

הצדיק כאמור עולה למעלה, אבל לא עוזב את המטה, כי **שָׁבַק** (עזב), הניח אחריו בעולם הזה את **חַי רִחוּ**, **פְּעוּלָתוֹ** **אֲשֶׁר עָבַד בָּהּ לְפָנַי בְּיִשְׂרָאֵל**. מה נשאר בעולם הזה אחרי מותו של אדם? אדם שחי בגשמיות בלבד, ייתכן שאחר מותו לא נשאר דבר. ואולם הצדיק, שחייו היו רוחניים, המוות של חיי גופו אינו המוות של חיי רוחו; אלה ממשיכים להתקיים, גם אם לא דרך הגוף, ב"פעולתו אשר עבד בה". שהרי הצדיק גם פעל בעולם ועבד בו, הוא השפיע בו ועשה אותו טוב יותר, והפעולה הזו נשארת בעולם גם אחרי הסתלקותו, להיות כמו כלי לחיי רוחו. ו"לפנים" אינו רק במובן של 'בעבר', אלא גם של פנימיות, כי פעולתו ועבודתו

לקבל - הוא זה שיכול להמשיך לקבל גם עתה. יתרה מכך, "הקשורה בנפשו" הוא יותר מתלמיד; זהו מה שנוהגים לכנות בין חסידים - 'חסיד מקושר לרבי'. קשר כזה שהחסיד קושר את עצמו, לקבל ממנו בייחוד - כמו מכריחה את חיותו של הצדיק להגיע אליו, גם עתה.

בְּחֻבְלֵי עֲבוֹתוֹת 'אַהֲבָה רַבָּה' וְ'אַהֲבַת עוֹלָם' בִּלְתַּמּוּס לְנֶצַח. החבילים שקושרים את החסיד אל הצדיק הם 'אהבה רבה' ו'אהבת עולם'. בכלל, הקשר של החסיד אל הרבי הוא קשר של אהבה. נכון שיש גם יראה מהרבי, יראת כבוד ורוממות, ואפילו יראה תחתונה, אבל ההתקשרות עומדת על האהבה. כל תנועת החסידות, כשמה, בנויה על חסידות - על העשייה וההתייחסות מעבר למה שמחויב ושישנו, הנובעת מכוחות של אהבה ו'רצוא' לצאת מהכלים והגדרים. ובוודאי הדברים אמורים בנקודת ליבו של החסיד, בהתקשרותו אל הרבי, שהיא בעיקרה התקשרות של אהבה.

אֲשֶׁר "מִי הָאִישׁ הַחֹפֵץ חַיִּים" (תהלים לד,ג), וממשיך ומפרט מי הוא זה שמקבל את חיי הצדיק - זה שהוא חפץ באותם חיים עליונים שמשפיע הצדיק, שהם **לְדַבָּקָה בִּה' חַיִּים**. כי חיי הצדיק הם כאמור הדבקות ב', באמונה באהבה וביראה, ואלה החיים שמקבלים מהצדיק. במשפט זה מופיעה המילה "חיים" פעמיים: פעם אחת מלמטה, כאשר הוא חפץ בחיים ודבק בפועל בדרכיו של הצדיק; והשנייה כאשר הוא מקבל חיים מלמעלה, מחיי הצדיק שנעשים לחייו שלו ממש.

של הצדיק היא בפנימיות. פעולה חיצונית, שאינה אלא מכשיר עבור דבר אחר, יכול להיות שלא תישאר, שהרי כל עניינה הוא זמני ומקומי לצורך דבר אחר - אך פעולה פנימית נשארת לעולם. וכל זה "בישראל" שכן כל הדברים הללו ניכרים ונרשמים בעולם הזה בתוך נפשו וחיו של אדם מישראל.

ולהלן מפרט מי מקבל את 'חיי הצדיק' שהוא משאיר.

"פְּעוּלַת צִדִּיק לְחַיִּים" (משלי י,טז), פעולת הצדיק שהוא משאיר היא חיים, עבור החיים.

לְכָל חֵי, עבור אלה שהם חיים. הן בפשטות, אלה שחיים בעולם הזה, והן במובן פנימי יותר, אלה שהם בדרגה ובמצב של חיים, כלומר אינם רק נמצאים בעולם (וכמתים בחייהם) אלא שהם חיים את החיים, בעבודה והליכה בעולם הזה בתורה ובמצוות. לפי זה לא כל אחד יכול לקבל את החיים מהצדיק, ובוודאי שלא את מה שהוא משאיר אחרי הסתלקותו, אלא רק מי שבעצמו הוא חי ויש לו את הכלים (בתורה ומצוות) לקבל תוספת חיים מהצדיק.

הֵיא נֶפֶשׁ כָּל חֵי הַקְּשׁוּרָה בְּנַפְשׁוֹ. עוד גדר למי שמקבל מהצדיק הוא אם היה קשור אל הצדיק בהיותו בעולם הזה, ובעיקר אם הוא קשור אליו עתה. בשביל השפעה פנימית צריכים שני צדדים, הצד הנותן וגם הצד המקבל, שצריך לרצות וצריך שיהיו לו את הכלים לקבל. לפיכך מי שהיה קשור אל הצדיק, שהכיר אותו ואת דרכו ותורתו, שקיבל ממנו ורוצה

בַּעֲבֹדָתוֹ תִּדְבֵּק נַפְשׁוֹ. בעבודתו של הצדיק, בדרך העבודה שהורה את החסידים ואותו בפרט - תדבק נפשו של האיש החפץ חיים.

וְהִתְהַוָּה (ותהיה) נֶפֶשׁוֹ צְרוּרָה בְּצִרּוֹר הַחַיִּים אֵת ה' (על פי שמואל א כה,כט).

במקומות אחרים מבואר ש'צרור החיים' הוא כמו לבוש לנפש שנעשה מהתורה והמצוות שעושה האדם בחייו. האדם שהוא נברא ומוגבל יכול לקבל את אור ה' הזך והאין סופי רק דרך לבוש שאף הוא זך כעין אותו אור, והלבוש הזה הוא הלבוש הנארג ממעשיו וממחשבותיו הטובות בעולם הזה. גם בחיי העולם הזה יוצר כל אדם במעשיו ודבריו את הסביבה (לבוש) שהוא חי בה - על ידי הבחירה של המקום והאנשים סביבו, על מה ואיך הוא מדבר ומתנהג איתם וכו'. וכך הוא בחיי הרוח, וביתר שאת בעולם הבא, בתוך מציאות רוחנית שכבר אין בה שום דבר אחר מלבד מחשבותיו, שנשארות היכן שהיו בעולם הזה. אדם שמחשבותיו ודבריו בעולם הזה היו בגשמיות וכו' - אלה יהיו לבושי נפשו גם בעולם הבא, עם כל הגיחוך וחוסר התוחלת של הגשמיות בעולם ההוא. וכאשר מעשיו ומחשבותיו היו בתורה ומעשים טובים, באמונה ובאהבה וביראת ה' - זה יהיה הצרור ולבוש החיים שלו, שיהיה "את ה'", עם ה'

בְּחַיֵּי הַצִּדִּיק שהשאיר לכל חי - מחשבותיו ודבריו, תורותיו ותפילותיו שנשארו בעולם - שבזה חי ה'חפץ בחיים' אלה. והם כ"רוח אֶפְיָנו" (איכה ד,כ), שהוא מקבל מהם חיות פנימית כמו

האוויר שהוא נושם באפו, "אֲשֶׁר אִמְרָנוּ **בְּצִלּוֹ נַחֲיָה בְּגוֹיִם**" (איכה שם). "בצלו" היא השפעת הצדיק המקיפה. "רוח אפינו" ו"בצלו נחיה" הם אפוא כלל כל ההשפעות, תמצית מה שאפשר להגיד על התקשרות החסיד אל הרבי.

אֲשֶׁר שָׁבַק, הַנִּיחַ, לָנוּ, חסידיו ומקושריו **בְּתוֹךְ כָּל אֶחָד וְאֶחָד.** עכשיו, לאחר ההסתלקות, אין מבקשים את ההשפעה בחוץ - ללכת אל הצדיק, לראות, לשאול - אלא בתוכנו. וכל אחד ימצא את הצדיק אצלו בנפשו.

כְּפִי בְּחִינַת הַתְּקַשְׁרוֹתוֹ בְּאֵמַת וְאַהֲבַת אֲהֲבַת אֵמַת. התקשרות אמת ואהבת אמת דווקא. בכמה מקומות מגדיר אדמו"ר הזקן את האמת כמה שאינו משתנה. האמת היא הנקודה האמצעית, הפנימית והעצמית של דבר, והיא אינה משתנה בשל שינויים בחוץ. כך התקשרות אמת ואהבת אמת של החסיד אל רבו אינה משתנה בגלל שהוא כעת אינו בגופו, וכפי שהייתה בחייו היא נשארת אצל החסיד גם אחר ההסתלקות. רק בגלל שהלבושים משתנים, הוא צריך להודיע זאת לחסידים, שיש ושיכול להיות עכשיו כפי שהיה בעבר.

הַטְּהוֹרָה. ככל שההתקשרות והאהבה היא טהורה, כלומר נקיה ללא שום מעורבות של דבר אחר, ללא שום נגיעות אישיות חיצוניות, כך היא תהיה חזקה וממשית יותר גם לאחר ההסתלקות.

מִקְרָב אִישׁ וְלֵב עֲמוֹק (על פי תהלים סד,ז), כאשר ההתקשרות נובעת מקרב

את יראתו ואהבתו בדרך שהורה אותם, ומקדשים בכך את שמו של הקב"ה - מביא הדבר לכך **אֲשֶׁר יִתְגַּדַּל וַיִּתְקַדַּשׁ**, שמו יתברך באמת, מלמעלה, כפי שהוא אצל הצדיק. "יתגדל" - שיהיה גדול יותר, מתפשט וחודר בכל המציאות. ו"יתקדש" - שתתגלה קדושתו, היותו נבדל ולמעלה מכל המציאות. וכמבואר במקומות רבים בחסידות, אלו הן שתי הבחינות של גילוי האור האלוקי - 'פנימי' ומקיף, 'ממלא כל עלמין' וסובב כל עלמין.

יתגדל ויתקדש אלה הן מילות הפתיחה של ה'קדוש', התפילה שאומרים בעשרה מישראל לגדל ולקדש את שמו של הקב"ה, וגם להעלות עם זה את נשמת הנפטר, בייחוד כשהיה קשור אל מי שאומר את הדברים (קדיש יתום). אף כאן, התקשרותם של החסידים אל חיי הצדיק שלאחר הסתלקותו וההליכה בדרכיו בעבודת ה', מגדלת ומקדשת את שמו של הקב"ה, ומעלה את נשמת הצדיק שהם קשורים אליו, שמכוחו הם עובדים את העבודה הזו. וכמבואר בהמשך באיגרת זו, שכלל שעולה רוחו של הצדיק היא משפיעה עוד יותר מלמעלה על החסידים, בבחינת התעוררות מלמעלה, אף יותר משקיבלו בחייו; הן בפנימיות נפשם והן בהארה מקיפה מלמעלה.

כְּאֲשֶׁר נִלְךָ בְּדֶרֶךְ יִשְׁרָאֵל אֲשֶׁר הוֹרֵנוּ מִדְרָכָיו, וְנִלְכָּה בְּאוֹרוֹחוֹתָיו. כל זאת כאשר נמשיך ונלך, אנו החסידים, בדרך שהורה אותנו בחייו. ועל ידי כך נמשיך ונלך באורחותיו להיות קשורים אליו

ליבו של החסיד, כלומר מנקודת ליבו ועצם נפשו. ככל שהתקשרות החסיד היא אמיתית וטהורה מעומק ליבו - כך היא מעוררת מלמעלה את השפעת הצדיק אליו שתבוא מנקודת האמת הפנימית ועומק הלב; וממילא תיכנס ותשפיע בנקודת האמת הטהורה, בקרבו ובעומק לבו של החסיד.

כִּי "כַּמִּים הַפְּנִים וכו' כֵּן לֵב הָאָדָם לְאָדָם" (משלי כז, יט). זהו משל מן המקרא לאותה התעוררות מלמטה: הפנים שמראים אל המים הן הפנים המשתקפות בהם. מי שמחייך מחייכים אליו. באותו אופן, מה שמרגיש ליבו של אדם כלפי אדם אחר, מחזיר ליבו של האחר אליו. וכאן, מה שמרגיש ומבקש החסיד הוא מקבל מהרבי. ובלשון הזהר, המובאת הרבה בחסידות בהקשר זה של התעוררות מלמטה: **וְרוּחַ אֵימִתִּי רוּחַ וְאַמְשִׁיךְ רוּחַ** (רוח מביאה רוח וממשיכה רוח). רוח ההתקשרות והאהבה שיש לחסיד אל הרבי ממשיכה רוח של אהבה והתקשרות מהרבי אליו.

וְרוּחוֹ של הצדיק **עוֹמֶדֶת בְּקִרְבֵּנוּ מִמֶּשֶׁ**, גם עתה. רוחו של הצדיק ממש, לא רק הזיכרונות והחויות שהיו לנו, אלא רוחו ה'חיה' של הצדיק - היא שעומדת בנפשנו.

כִּי בְּרֵאוֹתוֹ יִלְדִּינוּ, הם התלמידים, החסידים **מַעֲשֵׂה יָדָיו בְּקִרְבּוֹ יִקְדִּישׁוּ שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ**. כאשר רוח הצדיק רואה את החסידים שהם קשורים אליו כילדים לאביהם, ואף יותר מזה - כמעשה ידיו המגלים ועושים

לנצח, שכל מאורעות הזמן - בחיים ובמוות, בגוף ובנפש - לא יפסיקו את קשר החיים הזה.

נִצַּח סֵלָה וְעַד. מבואר במקומות אחרים, על פי המבואר בדברי חז"ל (ראו עירובין נד,א), שבכל מקום שנאמר במקרא 'נצח' או 'סלה' או 'ועד' - פירושו שאין לו הפסק לעולם. ובצירוף זה מחזק כאן אדמו"ר הזקן את הדברים, שלחיי הצדיק והנהגתו את החסידים - אין הפסק לעולם.

וְזֶה שֶׁכָּתוּב בְּזֹהָר הַקָּדוֹשׁ (חלק ג עא,ב):
דְּצַדִּיקָא דְּאַתְפֹּטֵר אֶשְׁתַּכַּח בְּכָלְהוּ עֲלָמִין יְתִיר מִבְּחִיּוֹתֵי (שהצדיק שנפטר נמצא בכל העולמות יותר מבחייו).
דְּהֵינֵנו, הַחִידוּשׁ במאמר הזהר הזה הוא **שְׁגֵם בְּזֶה הָעוֹלָם הַמַּעֲשֶׂה**, הוא עולם החומר הזה, הוא נמצא. זה שהצדיק נמצא לאחר פטירתו בעולמות העליונים אפשר להבין, שהרי נשמתו עזבה את גופו הגשמי ועלתה לעולמות העליונים הרוחניים. אבל את זה שהוא נמצא (ואף יותר) בעולם הגשמי, קשה להבין - שהרי אין לו גוף גשמי לעשות בו ולדבר בו ובכלל להיות בו בעולם המעשה! ההסבר לכך הוא, שגם אם חיי הצדיק אינם נמצאים בגופו של הצדיק, הם נמצאים בגופי החסידים הקשורים אליו, ודרכם הוא ממשיך לקיים את תכליתו של עולם המעשה - **"הַיּוֹם לַעֲשׂוֹתָם"** (דברים ז,יא).

וכמאמר רז"ל (עירובין כב,א) ש"היום" הוא עולם המעשה, שהוא הזמן והמקום המיועד לעשיית המצוות שאפשר לעשות רק בגוף גשמי. ואם כן, גשמיותו

של עולם המעשה והיותו מסתיר אלוקות הם בכוונה פנימית, כמטרה לעצמה ולא כמכשיר עבור דבר אחר. ואי אפשר לומר שהגשמיות היא טפלה לרוחניות - שקודם היה בעולם המעשה ועכשיו בשלב המתקדם הוא איננו שם - אלא שגם אחר ההסתלקות **אֶשְׁתַּכַּח יְתִיר** (נמצא יותר) הצדיק, בעולם המעשה דווקא.

כִּי הַמַּעֲשֶׂה, שעושים החסידים בעולם הזה (**גְּדוּלָּה**) [**גְּדוּלָּה**] וְהוֹלָךְ, מעבר למה שעשה ויכול היה הצדיק לעשות בעצמו בגופו. **גִּידוּלֵי גִידוּלִין**. לא רק מגידולים שגידל הצדיק בחייו, כי אם אף מגידולי גידולים, שגידלו החסידים, כמו תלמידי התלמידים ובני הבנים.

מִן אוֹר זָרַע לְצַדִּיק בְּשָׂדֵה אֲשֶׁר בָּרָכוּ ה'. השפעת הצדיק נמשלת כאן לזרע הנזרע בארץ. כמו הזרע אשר גופו נרקב בארץ אבל מכוחו והשפעתו גדלים גידולים שהם הרבה יותר ממה שהיה בזרע הזרוע, והגידולים מגדלים גידולי גידולים וכו'. **הַמַּאִיר לְאֶרֶץ וְחֻצוֹת.**

אהבה יראה ואמונה

קובץ מאמרים העוסקים בעבודת ה'

”

מה יוצא מזה שהרב'ה היה איש גדול? שתוכל להגיד: אני חסיד חב"ד?
יש לי כרטיס חבר במועדון הזה והרב'ה שלי היה איש גדול? אז אומרים
לך, נכון, הרב'ה היה איש גדול, ואתה בסך הכל זנב קטן... אמנם כתוב וזה
אמת לאמיתה שמה שמחובר לטהור הוא טהור אבל לפעמים החיבור -
הוא לא בשלמות...

עיקר הנקודה היא לא לדבר בשבחו של הרבי, עיקר הנקודה היא לשאול
את עצמי: אז מה יוצא לי מזה? לי, אני, הקטן, שיושב במקום כזה וכזה,
מה יוצא לי מזה? ואם לא יוצא שום דבר, אז כל הדיבורים חסרי משמעות.
השאלה היא מה נוגע לנשמה שלי. מה יוצא לי מזה שהיה לי רב'ה גדול,
אז מה אני אעשה עם זה. אני אמכור אותו? אני אנפיק מניות ואמכור? מה
יוצא לי מזה שאני יושב שמה ואני אומר: אני חסיד שלו. השאלה היא לא
אם אני חסיד גדול או חסיד קטן. אם אני חסיד שלו השאלה היא: ובמה
יודע איפה? במה יודע איפה? במה אני חסיד של הרבי?

אני עכשיו שואל: אז מה יוצא מזה שהיה לי רב'ה גדול. מה יוצא לי מזה?
אני לא יכול לחיות מהרווחים של זה. אני יודע שאנשים עושים את זה
ואומרים: הרב'ה, הרב'ה, הרב'ה... כמו שהיו אומרים להבדיל: מקדש ה',
מקדש ה', מקדש ה'... אז מה זה עושה לי? מה זה עושה לי?

(התועדות ג' תמוז תשע"א, בנייני האומה)

”

'בכל מאודך' - ליקוט

בספר התניא כותב אדמו"ר הזקן שאהבתו יראתו ואמונתו של הצדיק שנפטר ממשיכים להתקיים ולפעול בעולם. האהבה, היראה והאמונה של הצדיק הם תמצית חייו ואת החיים הללו הוא משאיר לאלו הקשורים בו. בליקוט הקצר שלפניכם אספנו פסקאות קצרות שיש בהם מאהבתו, יראתו ואמונתו של הרב, שנזכה להידבק בהם ולהתעלות בחיות הטמונה בהם.

ה', לאמור: הוא יושב למעשה לדמות תפילה ולהתייחדות בבית ה'. לאמור, אנו מוצאים את הדברים הללו בתוך המקדש. ולכן, כאמור, הם מצויים במידה רבה בתוך מזמורי התהילים ובמזמורים אחרים אנחנו רואים את נקודות הדבקות, את צדדי הדבקות שיש בזה.

בשיר הקצר הזה, כמו עוד כמה משירי המעלות הקטנים, יש פיתוח של רעיון אחד, ובעצם של דימוי אחד. שיר הזה, שהוא שיר המעלות לְדָוִד, מדבר על יחס כלפי הקב"ה המבטא סוג מסוים של דבקות שאין בה מומנט אקסטנטי, אין בה סערת נפש, אלא היא דבקות במשמעות של מה שנאמר בפרק תהלים אחר (עג:כח): "ואני קרבת אלוקים לי טוב", שהוא תיאור של השקט הפנימי שבדבקות. המזמור מתחיל במלים ה', לא גְבָה

נוסף על היות המקדש מקום של עבודת הקודש, של קורבנות ושאר הקרבות שמביאים למקדש, ונוסף על זה שלמקדש היו באים אנשים לבקש ולהתפלל על כל משאלותיהם, יש גם צד אחר, והוא - אנשים שבאים למקדש לשם דבקות, כלומר שעצם השהייה במקדש היא עניין של דבקות ושל התקשרות אל הקודש, אף על פי שאין אדם עושה מעשה מסוים. מקור אחד לדבר זה הוא הפסוק, שלא זכה להרבה פרטים: "העומדים בבית ה' בלילות: בלילה לא הייתה שום עבודת ה' מסודרת, ולמעשה שערי המקדש היו נעולים. מכל מקום נראה שהיו אנשים שהיו שוהים בבית המקדש בלילה משום הרגשת דבקות ומשום הרצון להיות קרובים אל הקודש ולבנות יחסים אל הקודש. נקודה ממין אחר היא זו שנזכרת בשמואל א פרק כא, על אדם שנמצא במקדש, שהוא יושב שם עצור בבית

כתוב בספר הזהר שאהבה ויראה הן בבחינת כנפיים המנשאות את האדם כלפי מעלה, והן אלה שמרוממות גם את מעשיו של האדם לדרגה גבוהה יותר מתחום המעשה בלבד. שכתבו שם שתורה ומצוות בלי יראה ואהבה אינן פורחות למעלה. ואכן, הצירוף הזה של "ביראה ובאהבה" ("בדחילו ורחימו") נזכר הרבה בתפילות או הכנות שעושים למצווה, שמכוונים לעשותן ביראה ואהבה. וכבר כתבו שכמו כנפיים, אי אפשר להתרומם על ידי כנף אחת בלבד, ושתי הכנפיים נחוצות כדי לעוף בהן.

אנחנו אומרים בימים הנוראים: "אזכרה אלוקים ואהמיה בראותי כל עיר על תלה בנויה" והוא הסביר זאת כך: 'עיר' מלשון 'התעוררות' - כל מיני התעוררות של מיני תאוות ודברים מעין אלו "על תלה בנויה" - הדחפים הללו נותרים בפעולה, ולעומתם "עיר האלוקים" - ההתעוררות לעניין של האלוקים - נשארת "מושפלת עד שאול תחתיה". זה מה שאנחנו מבקשים כשאנחנו אומרים "ונבנתה עיר על תילה", אנחנו רוצים שתיבנה ה'עיר' ירושלים - מפני שיש שני צדדים: יש עיר, שבנויה מרחובות, ורחובות בנוים מחצרות, שיש בהם בתים, שבכל בית יש כך וכך בריות בודדות; ויש צד אחר שנקרא 'עיר' - תנועה אחת, כמו שאומרים על 'שעה אחת' - שעה, תנועה אחת של דבר.

לְבִי וְלֹא רָמוּ עֵינַי - גובה לב ורום עיניים אינם רק ביטויים של גאווה, אלא גם של שאיפה לדברים גדולים. ואילו אני לֹא הִלַּכְתִּי בְּגִדְלוֹת וּבְנִפְלְאוֹת מְמִנִּי, אלא במקום שבו אני נמצא אני עומד, כמו שאני, בלי לנסות להגיע יותר רחוק או יותר למעלה מזה. אִם לֹא שְׁוִיתִי וְדוֹמַמְתִּי נִפְשִׁי - "שיווית" כאן משמעו ההרגשה של השתוות, של העדר כל שאיפה, של קבלה גמורה של הדברים; הנפש נמצאת במצב של דמימה, של קבלה מתוך שקט גמור. הדימוי המרכזי הוא כְּגִמְלָל עָלִי אָמוּ - כלומר, ילד קטן שאמו מחזיקה אותו. זהו בוודאי דימוי המבטא הרגשה של קרבה ושל שלווה גדולה; אבל ההדגשה העיקרית בו היא במלה "כגמול". כרגיל, היונק הוא זה שמתרפק על אמו. ואולם ההתרפקות הזאת היא ביטוי של תשוקה, שכן הוא רוצה לינוק, הוא מבקש מאמו דבר מה. לעומת זאת הגמול הנמצא סמוך לאמו מקבל ממנה רק דבר אחד: הרגשת קרבה שאין בה כל תשוקה שהיא. והוא מסיים: כְּגִמְלָל עָלִי נִפְשִׁי - כלומר, כמי שלמעשה עודנו קרוב מספיק, אבל בקרבה שכל-כולה דמימה ושתיקה. ולאחר מכן הוא מסיים במה שאפשר להגדירו כעצה כללית: יַחַל יִשְׂרָאֵל אֶל ה' מַעֲתָהּ וְעַד עוֹלָם - מתוך אותה קרבה שאין בה בקשה ולא רצייה, אלא רק רצון בקרבה עצמה, מתוך דבקות ודמימה.

התנועה הזאת שייכת לפנימיות, לפנים של הפנים של העניין של ירושלים

היכולת לאהוב תלויה בראשיתה ביכולת להפסיק, במידה מסוימת, את ההתייחסות האנוכית ולראות גם את האחר. אנשים שאינם מסוגלים לאהוב הם במידה מסוימת (שבוודאי אינה אחידה, ועל כל פנים אינה מתבטאה בצורה אחידה) אגואיסטים, אבל בכל מקרה הם אגוצנטריים. בהתפתחות הטבעית של תינוק קטן הוא עובר מן ההווה האגוצנטרית שלו גם לרגש כלפי אחרים, ואז הוא, בשלבים שבוודאי תינוקות אינם יכולים להגדיר אותם, אולי עובר מאיזושהי הכרת תודה אל עבר רגש של אהבה. ולפיכך אנשים רגילים מגיעים לרגשי אהבה, בין שהם כוללים ברגשות הללו מספר גדול של אנשים או מספר מצומצם ביותר. ייתכן שאדם ירגיש רגש אהבה ממש רק כלפי בן אדם אחד בעולם, ולא כלפי אחרים. הרגש הזה יכול להיות תלוי בקרבה פורמאלית מיוחדת (משפחה קרובה או אהבה), או שהוא ספונטאני לגמרי, אבל מכל מקום לאדם כזה יש מושג מהי אהבה, אלא שאצלו היא מרוכזת רק במספר מצומצם של אנשים. גם התפתחות של רגש אהבה אינה בהכרח אחידה: לפעמים אהבה היא אל האחר כמות שהוא, ובמקרים אחרים האהבה היא סוג מסוים של הרחבה של אהבת עצמו, שבתוכה הוא מכליל גם אנשים אחרים שהם

נעשים עבורו כמעט חלק מן ה"אני" שלו. ואולם יש צד נוסף לאהבה, שלפעמים יש לו ביטויים חיצוניים ולפעמים הוא רק הרגשה פנימית. באהבה יש גם צד מסוים של התבטלות של ה"אני", לפחות בצורה חלקית. במובן הראשוני היא כביכול האפשרות לצמצם את המרחב של ה"אני" שלו כדי שגם אחר יוכל להיות יחד אתו. יש צדדים שונים של אהבה, שבהם לא רק שהאהב רואה ומעריך ומעריך את מעלותיו של הנאהב, אלא גם הוא מתבטל ומתקטן אל מול האהוב. במקרים הללו אנשים מגלים בעצמם לפעמים ביישנות, או הקטנת ערך עצמם, אל מול האהוב. הדמות הנאהבת נראית לא רק מלאה מעלות, אלא שהאהב רואה את עצמו קטן יותר, חשוב פחות, משהיה בעיני עצמו קודם לכן. בצורה הנגלית לעין יכול הדבר להתבטא בוויטורים שאדם מוותר על רצונותיו, פעמים גם על תכניותיו ודרכי חייו, למען הדמות האהובה. אבל בלי קשר לביטוי החיצוני, בוודאי שיש הרגשה פנימית של התבטלות מסוימת שהיא חלק מן האהבה. באופן מטפורי אפשר להגיד, שאין אדם יכול לאהוב אלא אם כן הוא מסוגל לצמצם את מרחב ה"אני" שלו כדי שגם אחר יוכל להיות בתוך המרחב הזה. ומי שאיננו מסוגל להגיע להתבטלות כזאת עדיין מסוגל לחמוד ולרצות באחר אלא שבהעדר הוויתור הפנימי לא יכולה להיווצר האהבה. אפשר שתיבנה מערכת יחסים מכל סוג, אבל אין היא מגיעה לכלל אהבה

מצווה פירושה צו, פקודה. מה מקשר בינינו לבין הקב"ה? לא אהבתנו המשתפכת אליו, אלא העובדה שאנחנו מקיימים את מצוותיו. הקשר הזה של מצווה ומצווה, היא מה שיכול לגשר על הפער, על התהום האינסופית שיש בין הקב"ה לבין העולם שלנו. את התהום הזאת אפשר לעבור לא על-ידי אהבה, וגם לא על ידי הבנה, אלא על-ידי עבודה. עם כלבלב איני יכול לשוחח, ולכן אין אנו יכולים לבנות דיאלוג מחכים; אבל אני יכול לתת לכלב פקודה. וכשהכלב ממלא את פקודת אדוני, הוא גם יודע שבאותו רגע הוא בונה אתו קשר אמיתי. בדומה לזה, אדם מקיים מצווה לא מפני שהוא מבין אותה, אלא משום שעל-ידי זה הוא מגיע לקשר עם המלך.

זה היה אומר הרבי מקוצק: "והיה עקב שתשמעו" - הסוף יהיה שתשמעו, אז למה לכם להתעקש עכשיו?

יש אדם שהוא מוכן לשבת וללמוד גמרא, הוא מוכן לשבת וללמוד קבלה, הוא מוכן לשבת וללמוד הלכה, אבל הוא לא מוכן להתפלל, לא מוכן להגיד ברכה. מדוע? תראו, כשבן אדם אומר ברכות כדרך שאומרים יראים, זה מין תגובה אוטומטית, זה יוצא, שם אוכל בפה, זה יוצא; אני עושה איזה דבר אחר, זה יוצא. אז זה יוצא אוטומטית. עכשיו: בא בן אדם שלא מאמין, כן מאמין, על כל פנים

בספרי חסידות מדברים על החלוקה בין בן לעבד. בתפילת ימים נוראים, ועוד, אנו מוצאים ניסוחים כגון "אם כבנים אם כעבדים". מה בין בן לעבד? הבן עושה את מה שהוא עושה מאהבה גדולה, מתוך התמסרות שלמה לאביו. מצד זה יש לו יתרונות רבים. העבד, לעומת זאת, אינו פועל מתוך אהבה גדולה, אבל אצלו יש ציות מוחלט. ואולם היחס בין בנים לעבדים אינו חד-משמעי. לא תמיד יש יתרון רק לבנים: יש מקרים ומצבים, שבהם יש מקום דווקא לעבדים. ומהו מקומו של החייל? מצד אחד החייל הוא כולו ציות, כולו עבה אבל הוא אינו רק עבד, משום שיש אצלו משהו שאין אצל העבד: מסירות נפש. הוא מוכן להילחם עד מוות. תכונה זו לא רק שאיננה שייכת לעבד, אלא אדרבה: היא המבחר של המבחר שיש לבן. כשהרבי דיבר על חיילים, הוא דיבר על השילוב הזה של ציות עם מסירות נפש, על היכולת למסור את הנפש מתוך ציות, מתוך קבלת עול.

טור שולחן ערוך מתחיל בכך שכשאדם פוקח את עיניו, הוא נזכר בזה שהוא שוכב לפני מלך מלכי המלכים - ומייד הוא קופץ מן המיטה לקבל על עצמו את עולו של המלך. מי מאתנו רואה את הילדים שלו עושים את הקפיצה הזו - מפני המלך, או מפני כל אדם או גורם אחר? ההרגשה היא שאין מלך; לכן הילד יסתובב במיטה עוד שלושה סיבובים, ואם יש לו הרבה יצר טוב, בסופו של דבר הוא יקום: לבית הספר, להתפלל, וכיוצא בזה.

הוא מלא בהיסוסים. אומרים לו: תשמע, פלוני, לפני שאתה אוכל עכשיו סלט, תפנה בבקשה לקבל רשות מהקב"ה. תגיד לו שאתה - תגיד לו לפני זה - כמו שאומרים, אתם יודעים, יש ילדים קטנים שבשום אופן לא רוצים להגיד תודה רבה לדודה. אז אני לוקח מישהו ואומר לו: זה לא תודה רבה לדודה, זה תודה רבה - לך תגיד תודה רבה לקב"ה לפני שאתה הולך לאכול. - אני אף פעם לא פגשתי אותו, אני לא יודע אם הוא קיים, ואתה אומר לי להגיד "ברוך אתה"? אילו זה היה רק "ברוך הוא וברוך שמו", זה שמה, רחוק. "ברוך אתה" - "ברוך אתה" הוא מפחיד. הוא בהחלט מפחיד. אלא מה, אנחנו כבר מורגלים בזה, אז לבנו גס. למה לבנו גס? מפני שאנחנו אומרים את זה כל כך הרבה פעמים עד שאין אוזניו שומעות מה שפיו מדבר. שזה מנהג. אבל אם היו אוזני שומעות - אז לכן זה יכול להיות שצריך להודיע מפעם לפעם. ואני חוזר על זה שוב, אחרי כל הדברים, ולפני כל הדברים, זה יסוד היסודות, זה עמוד החוכמות, בזה צריך להיאחז ובזה צריך להיאחז לא רק בתור דבר כזה שישנו, תיאורטית, אלא בתור דבר שהוא חוויה חיה. ואם אני לא מגיע לזה, על זה אני צריך להיאבק.

יש דברים שאפשר להגיד אותם, שלולי אמרום קדמונינו אז אי אפשר היה להגיד אותם. יש שאלה בספר תהילים פרק ק"מ, שדוד שמה אומר לקב"ה: "מתי

תבוא אלי". איזו מין שאלה זו? מתי תבוא אלי! מה, אתה חושב שאני המצאתי שדוד המלך אמר את זה, רק סתם כך? זה תהילים: מתי תבוא אלי? זה משהו שהוא שאלה - וזו שאלה. את השאלה הזו מותר לי לשאול. אני לא יכול לשאול את השאלה, ואין משמעות לשאול את השאלה: "אתה נמצא?". אני יכול לשאול "איפה אתה". ולשאול איפה אתה יש הבדל אם השאלה היא "באמרם אלי כל היום איה", יש הבדל. כתוב שמה ש - שוב, בתהילים: "איה אלקיך". יש, בצד השני, אנחנו אומרים את זה בקדושה, שהם שואלים "איה מקום כבודו להעריצו". מדוע? יש הבדל. כשהוא אומר "איה" - אתה לא רואה אותו, סימן שהוא איננו. כשהמלאך שואל את זה, כשהאופנים שואלים "איה", השאלה שלהם היא בסדר גמור. הוא רוצה להגיע, אז הוא שואל "איה". וזה הסוג של השאלה שכן אדם צריך לשאול אותה, אני צריך לשאול "איה". אני יכול להגיד "מתי תבוא אלי". הרי אני לא יכול להגיע אליך. שזה, אגב, אמת, בתוך העניין. בתוך העניין צריך לזכור שהמרחק בין האדם לקב"ה הוא בלתי עביר. המרחק בין הקב"ה לאדם הוא פחות מחוט השערה. יש דבר כזה, שממני להגיע אליו, לעולם אני לא יכול לעשות את זה. ממנו להגיע אלי - אין דבר יותר קל מזה. כי זה העניין של מה שהוא אמר שם בשיר: "רחוק מכל רחוק וקרוב מכל קרוב". שזה גם כן אומרים, שזה חלק מהעניין. על זה צריך לשבת, פשוט, וצריך לשבת על זה. אני אומר: אם לא יושבים על זה - שבצד

לומר על זוג אוהבים את הביטוי 'זיי האבן זיך ליב', שמשמעותו המילולית היא: הם היו אוהבים את עצמם מאוד. זהו תרגום משעשע, אך הוא ממחיש את הבעייתיות שישנה באהבה. היראה הקודמת לאהבה מאפשרת ליצור יחס של כבוד והערכה, וכתוצאה מכך, באה בעקבותיה אהבה אמיתית המרוכזת באובייקט ולא בעצמי

לפני שנים רבות למדתי אצל יהודי שהיה רב שנים רבות בברית המועצות ופעל שם במסירות נפש גדולה. אותו רב סיפר לי שהוא זכה להרגיש פעם אחת התגלות של בחינת 'חיה' שבנפש. הדבר קרה אחרי שהשלטונות תפסו אותו בעקבות פעילותו. בשלב מסוים העמידו אותו ליד קיר ועמדו להוציאו להורג, ואז קרה מה שקרה, והוא הצליח איכשהו להינצל. הוא אמר לי שאחרי האירוע הזה הוא הרגיש את ה'חיה' שבנפש, וכשהוא למד והתפלל אז, הייתה לו בהירות שלא הרגיש כל חייו. מדרגת 'חיה' נסתרת בתוך הנפש פנימה, והיא מתגלה בזמנים נדירים אצל אנשים נדירים.

סיפרו שפעם הלך הרבי מפשיסחא עם חסידיו בדרך, והם ראו קבוצת אנשים מהלכת. הרבי אמר לתלמידיו להתקרב אל אנשי הקבוצה ולהסתכל מתחת לבגדים שלהם. הלכו התלמידים וראו שכל האנשים הללו היו לבושים תכריכים

הזה, תראו, שמישהו יבוא ויגיד שהוא - לא רק "באומרם אלי כל היום" אלא שבן אדם יגיד בעצמו: איה ה' איפה הוא? אני רוצה את ה', מתי תבוא אלי? זו שאלה טובה. מי שזה חסר לו, הוא אח"כ יכול ללכת להרבה מקומות הלאה.

רבי משה לייב מסאסוב אמר שאפילו לאפיקורסות יש צד של קדושה, והסביר כך: כאשר אדם בעל אמונה הולך ברחוב ורואה מישהו עני, חבול ובגדיו קרועים, קודם כל הוא יחשוב שזה ודאי מגיע לו, ואחר כך הוא יניח שהקב"ה יטפל בו. במקרה זה, אומר הרבי מסאסוב, צריך לזרוק את כל האמונה, להתמלא באפיקורסות, ולהגיד: 'הקב"ה לא יעזור לאותו אדם, וגם אף אחד אחר לא. אני צריך לעשות את זה'

על מנת להגיע לאהבת ה' שמולידה שמחה אמיתית, צריך להקדים לה יראה, שהיא שער הכניסה שדרכו מגיעים אל מידת האהבה. כאשר רגש האהבה מגיע לבדו, לפעמים הוא כולל בתוכו פרץ של אגואיזם. בסוגים רבים של אהבה קשה מאוד להבחין האם היא מכוונת אל האובייקט, או מרוכזת בתחושת הסובייקט בלבד, ובמובן זה אינה אלא התנפחות וגידול של הרגשת האני. כשאדם אומר 'אני אוהב את פלוני', קשה לדעת אם העיקר הוא 'פלוני' או 'אני'. ביידיש אפשר

בשבילו הברות ריקות מתוכן. הוא שומע אותן פעם אחר פעם, והן פשוט נכנסות לאוצר המילים שלו, ולא יותר. השאלה היא אם המילים האלה באמת נוגעות לו?

כתוב שאחת הדרכים לדבוק בקדוש ברוך הוא היא להידמות אליו. אפשר לחשוב על כל מיני אופנים להיות דומים לקדוש ברוך הוא. אפשר, למשל, להידבק בו בניסיון להיות כמוהו בבחינת האמת, שלפי הרמב"ם נמצאת בשלמות רק אצל הקדוש ברוך הוא. אבל יש דבר אחר שגם הוא שייך לקדוש ברוך הוא - החיים. צריך לזכור שהקדוש ברוך הוא הוא "אֱלֹהִים חַיִּים וְקֹלֶךְ עֹלָם"; הוא אל חי ומחיה החיים, ועל כן מי שחי חיים של ממש, דבוק בקדוש ברוך הוא.

ואת זה אני מנסה לגדל מבין תלמידיי: אולי לאחד מהם או לשניים מהם יש פוטנציאל להיות גדולים בתורה ואולי כמה מהם יכולים להיות צדיקים, אבל מה שאני באמת מקווה שיצא מהם הוא אנשים בעלי כתר שם טוב. כתר שם טוב קשור בהווה האישית ובמעלה המיוחדת של כל אדם, במתנה המיוחדת שהוא קיבל מהקדוש ברוך הוא. החסידות לא עסקה בשאלה אם אדם יצר דברים בימי חייו; היא עסקה בהוויית החיים. ייתכן שאדם לא יצר שום יצירה גדולה, אבל הוא הסתובב בעולם והפיץ נקודות

מתחת לבגדיהם. התברר שהאנשים הללו היו בעצם מתים שחיו בעולם הדמיון. באו החסידים אל הרבי בזעקה גדולה: "אולי גם אנחנו מהם? אולי גם אנחנו מתים, וכל חיינו אינם אלא דמיון שווא?" הרבי ענה להם: "כל עוד יש לאדם הרהור תשובה, זהו סימן מובהק שהוא אינו אחד מהמתים". הסימן המבחין בין אדם חי למת הוא תחושת הכאב. אם כואב לו - סימן שהוא חי.

לפעמים אדם זוכה לקבל אור חדש מלמעלה, ואז השערים פתוחים, והוא יכול לחולל שינוי גדול, אבל ברוב הפעמים השינויים צריכים להיעשות בצורה סזיזפית לאורך זמן, בחושך ובאור, בשמחה ובדכדוך. אם אדם רוצה באמת לשנות דבר בתוך מסגרת חייו, הוא אינו צריך לצפות לפיצוץ הגדול שיהפוך את חייו מן הקצה אל הקצה; הוא חייב להתחיל לצעוד ולזוז כמה שהוא יכול, בדברים קטנים ובדברים גדולים. רק כך אפשר לחולל שינוי של ממש.

הבעל שם טוב ניסה להתמודד עם בעיה שיש לנו, היהודים: אנחנו סובלים מכך שיש לנו יותר מדי מילים, יותר מדי תורות ויותר מדי ספרים. יש מילים שכל יהודי דתי מכיר, כמו אהבת ה', יראת ה', גדולת ה'. המילים האלה, שאדם דתי שומע אותן פעמים רבות במהלך חייו, נעשות

פשוט שלמעשה עבודתו מגיעה למעלה מעלה, והוא תופר מנעלים אצל הקדוש ברוך הוא ברקיע השביעי. ולעומת זאת, יש אנשים שיושבים בעולם ומחברים ספרי חידושים, והם לא מגיעים לא לעולם הזה ולא לעולם הבא.

אני רק רוצה לגמור, רק סיפור קטן, יש שיר של ר' מנדלה ויטבסקר, שהוא כתוב ביידיש, אני לא יודע איך המנגינה שלו, כל פעם אני מבקש שמישהו יעזור לי למצוא את המנגינה. אני יודע שיש לזה מנגינה. אני רק רוצה לחזור על המילים. זה המילים הכי פשוטות בעולם. אז המילים הן בערך ככה: אילו היו לי כנפי זהב, הייתי עף אליך. אילו היו לי גלגלי זהב, הייתי נוסע אליך. אילו היו לי סוס ואוכף, הייתי רוכב אליך. אילו היו לי עט ומכתב הייתי כותב אליך. אילו הייתה לי טבעת זהב, הייתי נותן אותה לך. זהו. זה תמצית כל המציאות. זהו.

קטנות של אור, וכל מי שהוא פגש יצא עם קצת יותר אור; זה לא מפעל חיים שאפשר לציין אותו ביארצייט שלו, משום שהוא לא נמדד באותו אופן שבו מסכמים את החיים בסופם, אבל המפעל הזה משמעותי כשעוסקים בעצם חייו של אדם. כמו שכתוב על שרה אימנו "וַיְהִי חַיִּי שָׂרָה מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשִׁבְעַ שָׁנִים שָׁנֵי חַיִּי שָׂרָה" - כל השנים הללו היו שנים של חיים.

כתוב על חנוך שהיה תופר מנעלים ועל כל תפירה היה אומר "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד". לכן הקדוש ברוך הוא לקח אותו כמות שהוא והעלה אותו למרום, והוא יושב מעל המלאכים ומעל הצדיקים ומשמש כשר הפנים של הקדוש ברוך הוא. הוא המלאך ששמו כשם רבו ושמכל המלאכים הוא היחיד שיש לו זכות לשבת על הכיסא. מה היה המלאך הזה בעולם הזה? הוא היה סנדלר. מסתבר שיכול להיות סנדלר

שיר חדש

מתוך התוועדות ג' תמוז תשע"ב,

מהספר "עד בלי די"

להיות שיר שבבסיסו נושא ישן שכבר דיברו עליו, שיר שביסודו דברים שנאמרו חמש ועשר פעמים ויותר, והוא בכל זאת שיר חדש.

כך הדבר גם בנוגע להרבה דברים שקשורים לחסידות: אלו דברים שכבר היו לעולמים אשר היו מלפנינו. דווקא אותם צדדים הדומים לחדשים הם ישנים, אלא שכשהם נאמרים באופן אחר, הם משתנים לחלוטין. חלק גדול מכוחה של החסידות - לא בפרטים מסוימים אלא בעצם המהות - היה ביכולתה למצוא חידוש בדברים שכבר היו קיימים לפניה.

חדש שהוא ישן וישן שהוא חדש

השאלה על טיבו של החדש איננה רק שאלה פילוסופית עקרונית, אלא היא נוגעת לאדם מישראל בכל יום. איפה ומתי אדם מתחדש? היכן הוא מעורב בחידוש העולם יחד עם 'המחדש בטובו בכל יום תמיד' ומנגד, מתי הוא אפילו לא בגדר נייר ממוחזר אלא פשוט העתק דהוי של עצמו - לא ההעתק השני אלא ההעתק השנים עשר - שמיום ליום דוהה יותר?

אמרתי הרבה פעמים שכמעט כל הדברים שנחשבים לסימני ההיכר של תנועת החסידות או למאפייניה אינם מקוריים. אמנם אפשר למצוא בה פה ושם דברים חדשים, אבל ככלל - הדברים כבר היו לעולמים.

כאן ראוי לשאול שאלה ראשונית יותר: מהו דבר חידוש? האם רק יצירת דבר שלא נראה כמותו, כמו ציור של חיה ולה ראש של פיל ורגליים של עכבר הוא דבר חידוש? לאו דווקא. חידוש יכול להיות גם ציור של פרחים שנראים בדיוק כמו פרחים, לא נוספו להם פרצופים או עיניים, ולא הכניסו בהם שום חלקים אחרים.

הדבר הזה נכון לא רק בדברים מתחום האמנות או הרגש אלא גם בדברים מתחום השכל: לא תמיד החדש הוא דבר שלא שמעתו אוזן מעולם. לפעמים דבר שכבר נאמר יותר מפעם אחת הוא בכל זאת חדש; האופן שבו מבטאים אותו הוא שהופך אותו לחדש.

בתהלים כתוב כמה פעמים: "שירו לה' שִׁיר חֲדָשׁ". בהרבה מן המקרים הללו השיר החדש הוא למעשה לא חדש; הוא עשוי מעין שירים קודמים. שיר חדש יכול

אומרים שבע פעמים: "ה' הוא האלוקים" במוצאי יום הכיפורים. האם זהו משפט אחד שנאמר שוב ושוב, או שנאמרים שבעה משפטים שונים? אותן שלוש מילים בדיוק יכולות לקבל עולמות שונים של משמעות.

פעם הביאו אמריקאי אחד לראות את הכותל המערבי, וכששאלו אותו אחר כך איך היה, הוא ענה: "זה כותל מערבי כמו כל הכתלים המערביים בעולם". מי שיכול להבחין בדבר חדש רואה מיד את ההבדל. אין צורך להציג בפניו שום הצגות חדשות.

אדם שיש לו עדיין אישיות ורעגנות יכול לגלות בדבר ישן טעמים חדשים. על המן כתוב: "וְהָיָה טַעֲמֹו כְּטַעֲמֵי לֶשֶׁת הַשָּׁמֶן", ובמדרש המשילו את הביטוי הזה לתינוק שבכל פעם מוצא בשד של אימו טעמים חדשים, לפי מה שהיא אוכלת. פעם נתתי לאדם אחד כרך של הגמרא שלי, והוא אמר לי: "תודה רבה, אבל תדע לך שאני לא אלמד בזה מפני שאני נוהג כפי שהיה נוהג בנו של הבעל שם טוב - כאשר הוא הזקין, הוא למד רק מסכת אחת, מסכת ברכות, שוב ושוב. גם אני כעת, כאשר הזקנתי, לומד רק מסכת ברכות". אם האדם מתחדש, עולמו חדש, וממילא בכל יום תפילתו חדשה ותורתו חדשה; ואם הוא אינו מתחדש - דבר לא ישנה את המצב; הכול ייעשה שעמום אחד גדול.

יש דברים שהם לכאורה חידוש עצום שמעולם לא היה כמותו, אך לאמיתו של דבר - אין להם כל ערך. דוגמא

אחת הבעיות הקבועות, העמוקות והבסיסיות ביותר של היהודי היא התפילה. הבעיה איננה אמירת המילים שכתובות בסידור, והיא גם איננה אותן המילים הקשות שאולי נמצאות בו. הבעיה היא אחרת: אדם עשוי לשאול את עצמו: מה הטעם באותה תפילה שמתפללים שלוש פעמים כל יום?! הרי התפילה הזו חדשה רק מבחינת מספר התפילות שאדם התפלל, אבל היא בלה מזוקן כבר בשעה שהיא יוצאת מבית החרושת!

התלמוד הירושלמי דן בשאלה אם אדם יכול להתפלל תפילה חדשה, וכתוב שם שאחיתופל היה מתפלל שלוש תפילות חדשות בכל יום (ירושלמי ברכות ד,ד). מסתבר שעם כל תפילותיו החדשות הוא נשאר אחיתופל, שאין לו חלק לעולם הבא. על כל פנים, מדוע באמת איננו שרים שירה חדשה או מתפללים תפילה חדשה בכל יום?

התשובה לשתי השאלות הללו היא שמצד אחד, אדם יכול לחבר שירה חדשה, שלאמיתו של דבר היא שירה ישנה, ולפעמים היא רק שירה-לכאורה ובעצם אינה שירה כלל. היא יכולה להיות כתובה טוב מאוד ולהיאמר טוב מאוד, ובכל זאת אין בה דבר אחד חדש. מנגד, אדם יכול לומר דברים ישנים שבישנים, ובכל פעם הם יהיו שירה חדשה ממש. לשם כך הוא אינו צריך לחבר מילים חדשות ולא להלחין מנגינות חדשות.

באופן דומה, יש קטעים ומשפטים שאומרים ברציפות כמה פעמים; למשל,

ברורה לזה, גם אם לא יפה במיוחד, היא כמה וכמה מפלגות פה בארץ, שהן חדשות כביכול, אבל למעשה אינן אלא סמרטוטים ממוחזרים. והדבר נכון באופן כללי - כל המפלגות, הדתיות ושאינן דתיות, מתאחדות, מתפצלות, נפרדות, נפגשות, כביכול מתחדשות, ואינן אלא ממוחזרות.

העניין הזה קשור בסדר העבודה היומיומי וגם בסדר הלימוד היומיומי. יש אנשים שיש להם האפשרות לראות שפנים חדשות באו לכאן, ויש אנשים שלעולם לא יכירו בפנים חדשות. כל הדברים החדשים דומים בעיניהם לישנים.

דשנים ורעננים יהי

הקדוש ברוך הוא מחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית, אבל לא תמיד אפשר לראות זאת בקלות. לפעמים רואים היטב את החידוש בכל יום, ולפעמים אדם נדרש לשבת ולהתבונן בעולם בשביל להבחין בחידוש. מי שישב כל יום ליד הגינה יראה - הנה, היום צמחו שני עלים חדשים פה, היום צמח פרח חדש שם.

מי שהיה לו תינוק בוודאי יודע שתינוקות הם מבחר המין האנושי. נמצא לפניך אותו תינוק, הפרצוף שלו לא השתנה מהפרצוף שהיה לו אתמול, אבל זהו תינוק חדש. הוא מתחדש בכל יום. מבוגרים עלולים להשתעמם, ואילו

תינוקות אינם משתעממים מפני שהם רואים בכל פעם עולם חדש, לא משום שמראים להם ביום אחד את אסיה, וביום שלאחר מכן אחריו את אירופה, את אמריקה ואת שאר פלאי העולם, אלא שכשתינוק מסתכל על היד שלו עוד ועוד, הוא מבין פתאום דבר שלא הבין לפני כן. עולה בו הבנה חדשה בנוגע ליד שלו, והוא גם לומד לעשות בה דברים חדשים, ומזה עולים בדעתו עוד כל מיני עניינים. לכן לא משעמם לו. אחיו המבוגר, שהוא כבר בן עשרים, משועמם כל ימיו משום שהוא כבר יודע הכול על ידיים ועל רגליים, על חידושי המדע ועל חידושי הפילוסופיה. דבר לא חדש לו.

יש מחלה נוראה שנקראת פרוגריה, שלא ידוע עדיין מה בדיוק גורם לה - ילדים שנולדים להיות זקנים. מבחינה קוגניטיבית הם אינם מתפתחים באופן יוצא דופן, אבל מבחינת ההתפתחות הגופנית הם מתפתחים בערך פי שבע ושמונה מהר יותר מאחרים. כשילד כזה מגיע לגיל שלוש על פי מניין שנותיו, כבר יש לו שפם ומתחיל לצמוח לו זקן, וכשהוא מגיע לגיל שבע-שמונה הוא ישיש וכפוף. זוהי מעין זקנה שקופצת על אדם שלא לפי ערך גילו כלל. בגשמיות זה קורה במקרים מועטים, ולא ידוע כיצד אפשר לטפל בזה. אך לפעמים זה קורה לאנשים לא בגשמיות אלא ברוחניות - הם אינם מגדלים זקן בגיל שנתיים, אבל כאשר הם בני שבע ושמונה הם כבר זקנים ותשושים כבדי שישים: את הכול הם ראו, את הכול הם שמעו, את הכול הם יודעים. יש מכם כאלה שכבר כשהיו

להאריך ולספר על חייו, על מעשיו ועל הליכותיו, אבל אגיד עכשיו רק מקצת שבחו. הכרתי אותו כשכבר היה די זקן בשנים; הייתי פוגש אותו בשטיבלעך של קטמון, בסביבת מגוריו. יום אחד עבר שם חסיד קרלין, שהיה מלא וגדוש, וסיפר לו איזה מעשה או מאמר בשמו של הרבי מקוצק. כשהיהודי הזה, שהיה כבן שבעים או אולי יותר, שמע אותו, הוא עמד ורוקד מרוב התפעלות באמצע בית הכנסת. תארו לעצמכם: יהודי זקן עומד ורוקד באמצע בית הכנסת רק מחמת השמחה שהתעוררה בו כששמע דבר תורה שמרנין את הלב. מפעם לפעם רואים ילד קטן שעומד ורוקד משום שאירע לו משהו משמח, אבל אדם זקן שעושה כך הוא פחות מצוי. אבל בתהלים כתוב שכך צריך להיראות צדיק: "עוֹד יְנוּבֹן בְּשִׁיבָה דְּשָׁנִים וְרַעְנָנִים יִהְיֶה". גם בשיבה - דשנים ורעננים.

אני מציע לכם לחשוב מעט על אותו שיר חדש, שיר שאין בו שום דבר חדש מלבד החידוש שהאדם עצמו עושה בו. אולי כך תזכו למעט מן היכולת הזו.

בני חמש עשרה, אמרתי שאני רואה עליהם את הקרחת ואת הכרס. הקרחת כבר נמצאת - אמנם לא רואים אותה משום שהיא עדיין מכוסה בשערות, אבל היא נמצאת בפועל; הכרס כבר נמצאת - עוד לא בגילוי, אבל גם היא נמצאת בפועל ממש.

אדם בהחלט יכול להיות בצד השני של המתרס. אחת התפילות שראוי לאדם להתפלל היא שהוא לא יבוא חלילה לידי זְקָנָה. אינני מדבר על זקנה בשנים - אני מאחל לכולכם אריכות ימים, עד מאה ועשרים ומעבר לזה - אבל שהאדם לא יזדקן בתוכו, שבגיל שמונים ובגיל תשעים יהיה לו הכוח להסתכל על דברים כפי שהוא הסתכל עליהם כשהוא היה בן שנתיים, לראות עולם חדש ודברים חדשים. גם אדם שכבר עבר את גיל ארבע אינו חייב להיות מיובש ומצומק, מקורח ומכורס.

הכרתי יהודי בשם הרב אברהם סופר שרייבר, תלמיד חכם שהוציא לאור את רובם הגדול של חידושי המאירי. אני יכול

יסוד ההתענגות

'רשפים', ניסן תשי"ז

בא משום ש"נתאוה הקדוש ברוך להיות לו דירה בתחתונים". תאוה זו, שהיא הביטוי של העונג העליון הינה מקור כל התענוגים. מקור התענוגים הוא גורם היולי חסר כל מושאים ותכונות העיקרית היא שהוא חסר כל תכונה וכל סגולה, כל הגבלות מהותיות וכל יחסים של טוב או רע. עקב היוליות זו מסוגל הוא להתלבש במבחר אין סופי של תמונות, עיצובים הגבלות ויחסים.

אם נמשיך בלשון הציורית נוכל לומר שבשעה שהחל נהר התענוגים לצאת ממקורו אצי הפכו החיים להויה ולהתהוות, אז נוצר שפע הדמויות הפרטיות, שפעת הצבעים והתצורות, כל עושר התכונות, המזגים והאיכויות. העולם הזה על כל ההתהוות וההתרחשות שבו, על שפע היחסים שבו הוא בעצם רק צורה של אותה הווית יסוד חסרת כל פרטים. לשון אחר: אותו תענוג-מקור לא נשתנה מצד מהותו אלא מצד מצבו. לפני כן היה אותו תענוג מצוי רק לעצמו ואילו עתה התלבש בתוך הפרטים. נהר התענוגים לא שינה אפוא את סגולות היסוד אלא אך התפלג לאין סוף פלגי תענוגים אשר עיקר מהותם לא השתנה.

האדם כיציר הבריאה הוא אף יציר

את הפסוק "כי עמך מקור חיים באורך נראה אור" (תהילים לו, י) פרשו בחסידות: מקור החיים - אשר ממנו בא שפע החיים לכל - נמצא עם ה', היינו טפל ובטל לעצמותו העליונה. אולם מהו מקור החיים זה? הרי הוא "שעשועי המלך בעצמותו" - העונג העצמי של הקיום האלוקי. ממקור זה של העונג העילאי מושפע העונג לכל העולמות כולם, ועם העונג - החיים. כי לאמיתו של דבר העונג זהה עם החיים, והינו יחד עם זה תמצית החיים.

כל החיים הנם אך מסגרת לרגש ההתענגות, לעליות ולירידות בו. כאשר האדם (או כלל העולמות) מאושר ומצליח הרי זוהי ההתעלות של העונג, כאשר מתגברים החיים מתנשא איתם גם רגש ההתענגות - אשר הוא בעצם החיים עצמם. ולהפך - בכל זמן של חולשה וצער ישנה ירידה בחיים וברגש העונג. אולם גם בעליה וגם בירידה נשאר העונג נקודת המוקד של החיים.

אם נשתמש בלשון ציורית נוכל לדמות לעצמנו את גורם ההויה שבחיים כנהר של תענוגות, ואת גורמי ההתהוות שבחיים לפלגים היוצאים מאותו נהר. גורם ההויה - נהר התענוגים הראשוני -

יותר מצד ערכו העצמי, שכן התורה והמצוות אשר מהם מתענג האדם הדתי נעלים הם משאר מושאי תענוג - בערכם אף כי לא בתענוג שבהם. אולם גם הבדל זה קיים אך בחיי אדם דתי שכל דתיותו מצטמצמת במעשי המצוות. אבל לגבי אדם דתי הכולל את כל חייו, את כל הנאותיו בתוך הדתיות - מתבטל אף הבדל זה שבמושא. היש אפוא דבר מה המאפיין את חיי-תענוגיו של האדם הדתי מאותם מושאים עצמם שאף החילוני נהנה ממנו?

הסברת הבדל זה תחייב אותנו להעמיד שוב על הפרק את היחס שבין האדם, חייו ותענוגיו ובין מקור התענוגים, אשר הוא, אל נכון, המדד לכל התענוגים. ובשעה שנעמיד את האדם הדתי והחילוני ביחסם אל מקור התענוגים נוכל אז להוכיח כי אמנם קיים הבדל בדרך חייהם-התענוגותם.

נתאר נא לפנינו את נקודות עמדת האדם אל מול מקור התענוגים בדרך ציורית. לפנינו שתי נקודות הרחוקות זו מזו מרחק אין סופי: הנקודה האחת היא מקור התענוגים, השניה היא האדם. האדם נמשך מטבעו לעצם מקור התענוגים, ומשיכה זו מתבטאת בעצם שאיפת האדם אל התענוגים. המרחק בין מקור התענוגים והאדם הוא אין סופי. האדם, חיי-תענוגיו הנם מטבעם מוגבלים, ואילו מקור התענוגים הוא אין סוף משום שאין לו שום הגבלה שבמושא זו היא ההתענגות על מהותו העצמית כפי שהיא - נעלה מכל תחומים והגבלות. אולם כאשר אדם מתענג מדבר מסוים,

ההתענגות. כל פעילותו וגלויי יצירתו באים מחמת יסוד ההתענגות הטבוע בנפשו; יצרו של האדם, תאוותיו ורצונותיו הגלויים והנסתרים, השפלים והנעלים, הרעים והטובים שהם המקור לכל פעילותו, ואשר הם המנחים אותו בדרך חייו - להם עצמם יש מקור ראשוני; וכל היצרים, הרגשות והמחשבות מונחים על ידי הרגש היסודי - רגש ההתענגות.

פעילותו של האדם מונחית אפוא על ידי התענוג, מסביבו מקיפים אותו מושאי תענוגות רבים לאין ספור. וכל חייו הינם המאמץ המתמיד לכבוש התענוג אשר במושאים אלה. יתר על כן, התכלית היחידה של חיי האדם היא להתענג בהם - להעשיר אותם במושאי תענוג נוספים. להתפתח, לגדול, להתבגר ולהחכים, ליצור ולבנות כדי להתענג. האדם העושה את כל אשר בידו לפתח ולהאריך את כושר ההתענגות שבנפשו מקיים את תכלית חייו.

אולם, אם אמנם מהות פעילות האדם היא אך להתענג מן החיים הרי לכאורה שוים חייהם של כל האנשים מבחינת מהות חייהם - תענוגותיהם, וכל מקורות העונג - העילאים, הטובים והקדושים כמו השפלים, המזיקים והירודים - שווים כולם בערכם. האם נשאר אפוא הבדל בין דרך ההתענגות - החיים של האדם הדתי אשר חייו קשורים אל האלוקים, לבין החיים-התענוגים של כל אדם אחר אשר חייו - לדעתו לפחות - אינם קשורים כלל אל האלוקות? ההבדל היחיד הוא לכאורה בזה שמושא ההתענגות של האדם הדתי הוא - בחלקו - אחר ונעלה

איכות ועוצמת התענוג שיכול הוא להפיק מתוך מושא התענוג היא מוגבלת. כי מאחר שכל דבר בעולמנו הנו מוגבל, הרי גם העונג הנובע מכל דבר הוא מוגבל. כל מושאי התענוג, כל המושאים המעוררים את רגשי הרצון החיבה והאהבה - אהבת המאכל, אהבת אשה או אהבת החכמה - עומדים אך כתמרורים בדרך האין סופית אל מקור התענוגים. כל התענוגים המוגבלים האלה הנם אך רמזים עמומים מאד למהותו של העונג הבלתי מוגבל.

עתה עלינו לראות את ההבדל שבין התקדמותו של האדם החילוני אל מקור התענוגים לעומת דרכו של האדם הדתי, אשר שניהם כאחד נמשכים אל אותו מקור עליון. אולם האדם החילוני בהיותו חסר פרספקטיבה עליונה וכוללת של המעשים, נתפס לממשות שבמושא התענוג ונעשה תלוי בו. מהיותו סבור שמושא התענוג הוא גם יוצר התענוג ומקורו - הופך לגביו מושא העונג שהוא לאמיתו של דבר רק רמז לתענוג העליון, למעצור בדרך אל מקור התענוגים. וכתוצאה מן ההתנגדות שבין שני הכוחות - מצד אחד כוח המשיכה אל מקור התענוגים ומצד שני המעצור שבמושא המוגבל, סוטה האדם לגמרי מדרכו אל התענוג האלוקי. אולם אף אם רצון האדם בתענוג ניסוט ממסילתו בדרך אל התענוג העליון - הרי קיים בכל זאת כח המשיכה הגדול של מקור התענוגים. האדם החילוני חי אמנם ואפילו מתקדם כביכול עוד צעד ועוד צעד בדרך חייו, אולם בהיותו מוגבל במושא מוגדר

הרי התקדמותו אינה לאמיתו של דבר התקדמות כלל, כי אין הוא מתקרב לעבר מקור התענוגים אלא מסתובב מלנכולית סביבו. כל דרך התקדמותו של אותו אדם היא עתה עניין של כמות בלבד ללא התעלות מהותית. עוד ק"מ של חיים, עוד סיבוב מסביב למקור החיים - מבלי להינתק אמנם מנקודת המוקד העליון - אך גם מבלי להתקרב אליה כלל.

לעומת זאת, האדם הדתי השואף ישירות אל מקור התענוגים, כל המושאים שהוא פוגש בהם בדרך אל המקור משמשים לו אך כרמזים למהות התענוג העליון ועל כן אין המושאים הללו מעכבים אותו, נהפוך הוא - הם מהווים בשבילו אמצעי עזר להתקדמות. האדם הדתי חודר מהות אחר מהות, שורף מושג אחר מושג, עולה דרגה אחר דרגה, תמיד הוא מפשיט ומקלף את חיצוניותו של מושג התענוג כדי להגיע לגרעינו, אשר גם הוא בבוא העת מתגלה אך כלבוש חיצוני.

כל חייו הנם אפוא דרך של התקדמות מתמדת, התקדמות בעוצמת ומהות תענוגיו, בהיותו מלא תשוקה אין סופית אל מקור התענוגים. בכל מושאי התענוג המקיפים אותו רואה הוא רק את הרמז לתענוג עליון ולא עוד. ולכן אף אם הוא שואף את העונג מאותו מושא כאדם חילוני, אין הוא משתעבד אליו כמותו, הוא אינו רואה בו מהות עונג עצמית אלא אך אמצעי הסברה כדי להבין את התענוג העליון, ודרגה נוספת בדרך אליו.

תפילה קודם התפילה

תפילה שחיבר הרב בשנות החמישים

ריבונו של עולם,

בעמדנו לפניך בתפילה, לפני שאנו נגשים לומר את נוסח התפילה הקבוע, נאמר
נא את המילים הצנועות שלנו, את ביטוי רגשותינו.

בגישתנו לפניך לתפילה, כאשר מגיעים אנו לקרבה הגדולה - לקראתך: אתה,
מה שייכות יש בינינו ובינך, מהיכן נוטלים אנו את העוז לומר: 'אתה', אף בטרם
נדע מי אנו ומי אתה.

אנו - יצורי אנוש, דלי מעש, קטני שאיפה, מצומצמי חזון, אנשים היורדים וחוטאים
מדי פעם - לא בזדון גדול ולא בתאווה רבה; וכשאנו שבים אליך - אף אז איננו
שבים בתשוקה ותאווה, אנו אך מתנדנדים, עולים ויורדים,

ואתה - הוא המלך הרם והנשא, העליון על כל העולמות, המנושא מכל התשבחות,
הגדול, הגיבור והנורא...

ואנו נגשים, כך, בפשטות ובביתיות ואומרים: אתה! - מה שייכות יש בינינו לבינך?
אנו חיים בכל היום את חיינו שלנו, את תאוותינו וירידותינו שלנו, ושוכחים אותך,
ופתאום בשעת התפילה נעשים אנו כמקורבים - אתה ה'?

אף שאנו יודעים כל זאת, מתחרטים אנו על כך בלב שלם; רוצים אנו הפעם
באמת, להגיע אל הקרבה האמיתית אליך, לתת לך את כל מה שבנו. אולם אנו
יצורי החומר צריכים לסולם בכדי להגיע אליך, ואליך אנו עולים בסולמה של
התפילה. מטפסים אנו בעזרתה משלב לשלב, מעולם לעולם, כדי להיות קרובים
יותר אליך, לראותך ולהידבק בך מקרוב יותר.

יודעים אנו את חולשותינו ופגמינו, יודעים אנו שהננו רחוקים מלהיות צדיקים
גמורים, אבל רוצים אנו ויכולים להיות בעלי תשובה - לשוב אליך.

וביום השבת, יום המנוחה והשביתה לכל העולמות - יום השביתה ויום השיבה

אל המקור, היום הזה נשוב אליך. בזכות נשמותינו החצובות מתחת לכסא כבודך, בזכות עומק רצוננו לא לעזבך, רוצים אנו להתקרב אליך.

נטפס בעולמותיך, נבוא בהם מתוך רצון הלב האמיתי, ונביא עמנו את אשר רכשנו לנו בימות החול ובשעות החול - ונקריבם כולם לפניך, נאיר בהם את עולמך.

נעלה בסולמך הקדוש מן המעשה, מן המעשה שבקדושה, קדושת המקדש שיבנה במהרה, באמירת דברי תורתך והלכותיך במעשה המצוות, ונתעלה עוד באמירת שבחים וזמירות מעומק הלב, נאמר את מזמורי דוד משיחך, ונרצה לא רק לאמרם, נשתדל לחיות אותם, לדעת שאין אנו אך חוזרים על דבריו, אלא אומרים בזה את דבריו ורצוננו שלנו. נתעלה באמירת שבחך ונגיע לעולם בו יצרת את מלאכיך האומרים לפניך בקדושה: קדוש. וכשילהט רגשינו ברצון להיות כמלאכים ושרפים, נתעלה ונגיע לידי ביטול הרגש והשכל וכל עצמותינו לך, במסירות נפש, בהכרת ייחודך האמיתי, במסירת נפשנו באחד, בהתעלותנו לאחוז בבריאת כסא כבודך. ונעלה עוד בעוז חפצינו ותשוקותינו ונגיע אל עולמך הגבוה, אל בחינת אצילות העליונה, אל העולם בו נוכל להציץ בעצמותך האינסופית ולומר: ברוך **אתה** ה'.

אתה. אתה, היחיד והמיוחד, הכולל את הכל כאחת, היחיד והבודד בעולמך נאדר ומנושא מכל העולמות - ואתה הוא הנושא ומקיים אותם, הזוכר ברחמי אבהותך אותנו. הרחוק מכל והקרוב מכל.

אתה.

לך דומיה תהילה.

'שפע רב'

גיליון חודשי מתורתו של הרב עדין אבן-ישראל שטיינזלץ זצ"ל

'שפע רב' הוא גיליון חודשי מתורתו של הרב עדין אבן-ישראל שטיינזלץ. בגיליונות מאמרים, שיחות, קטעים, התוועדויות וסיפורים, שמטרתם לפתוח צוהר עבור מי שרוצה, אל הרב; לתורה שהוא לימד, לדרך שהוא סלל, לתביעות שהוא הציב ולחלומות שהוא חלם. הרב עדין לימד וחינך לדרך חיים יהודית שלימה. דרך של קדושה ושל חיים, דבקות ופתיחות, מחויבות עמוקה לעם היהודי, ומסירות אמתית לקב"ה.

הרב מעולם לא הסתפק במה שפעל, וראה בכל עבודתו ומפעליו רק הקדמה לפעולות גדולות יותר שיש להוציא לפועל בדרך לתיקון השלם.

אנו מקווים שתוכלו למצוא ב'שפע רב' משהו מכל אלו. בתקווה שהדברים יכנסו למוח וללב, יאירו ויעוררו.

**ההפצה של הגיליון מתרחבת! ניתן להזמין כמות
עותקים לישיבות מדרשות בתי כנסת ומוסדות שונים
לפרטים: 058-482-5555**

**כמו כן, ניתן לפנות לבירור על נקודת החלוקה
הקרובה למקום מגוריהם - או לפתיחת נקודה חדשה.**

אהבתם את הגיליון? נשמח לעזרתכם בהמשך פרסומו והפצתו.

לתרומה עבור הגיליון

לקבלת גיליון
דיגיטלי חודשי

תקווה

תלמיד הרב שטיינזלץ

מרכז שטיינזלץ
למד את עמי

